

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Hana Bednářová

Vymezení textu v české lingvistice

Delimitation of Text in Czech Linguistics

Praha 2011

vedoucí práce: prof. PhDr. Alena Macurová, CSc.

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala paní profesorce Aleně Macurové, vedoucí mé práce, za pomoc při výběru tématu a při návrhu zpracování jednotlivých částí práce, a také za individuální konzultace, které určitě přispěly ke zkvalitnění obsahu práce.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 27. 7. 2011

.....

podpis

Abstrakt:

Bakalářská práce si klade za cíl postihnout, jak je v české lingvistice chápán termín text, a to i se zřetelem k širšímu kontextu zahraničních prací. Pozornost je věnována problematice definice textu, některým jeho charakteristickým rysům a terminologickým konkurentům v přístupech jednotlivých autorů. Jsou zohledněny také pojmy vážící se k textu, jako např. komplexy a sestavy textů, dialog, kontext a hypertext. Práce se zaměřuje i na textovou lingvistiku, její vývoj a vztah k příbuzným jazykovědným disciplínám. Jsou přiblížena a konfrontována pojetí textu ve vybraných mluvnících a příručkách současného českého jazyka.

Abstract:

The goal of bachelor's thesis is to capture how the term text is comprehended in Czech linguistics with respect to the broader context of foreign treatises. The attention is paid to the problems of text definition, some of its characteristics and terminological competitors in approach of different authors. Even the text related concepts such as groups and complexes of text, dialogue, context and hypertext are accounted for. The thesis also focuses on the text linguistics, its evolution and relation to other related branches of linguistics. On top of this all, many different ways of text comprehension in the different selected grammar handbooks of Czech are acquainted and confronted.

Klíčová slova:

TEXTOVÁ LINGVISTIKA, TEXT, KRITÉRIA TEXTUALITY, HYPERTEXT, TEXT V ČESKÉ ODBORNÉ LITERATUŘE

Key Words:

TEXT LINGUISTICS, TEXT, CRITERIA OF TEXTUALITY, HYPERTEXT, TEXT IN CZECH PROFESSIONAL LITERATURE

Obsah

1.	Úvod.....	5
2.	Text.....	7
2.1	Etymologie a šíře užívání pojmu.....	7
2.2	Konkurenty pojmu text	8
2.2.1	Jazykový projev	8
2.2.2	Promluva (enunciace) a promluvení	8
2.2.3	Komunikát	10
2.2.4	Diskurz.....	11
2.3	Text a příbuzné pojmy	12
2.3.1	Komplexy a sestavy textů	12
2.3.2	Dialog.....	13
2.3.3	Roviny textu.....	14
2.3.4	Kontext.....	14
2.3.5	Hypertext	15
2.4	Problematika definic textu	17
2.4.1	Textová koherence	19
3.	Textová lingvistika	22
3.1	Vývoj textové lingvistiky	23
3.1.1	Předchůdci textové lingvistiky.....	24
3.1.2	Propoziční a komunikační pojetí textu	25
3.2	Textová lingvistika a její vztah ke stylistice a rétorice	27
3.3	Textová lingvistika a pomezí jazykovědné disciplíny	29
3.4	Předmět zkoumání textové lingvistiky	30
3.5	Výhledy textové lingvistiky	31
4.	Pojetí textu v české odborné literatuře.....	33
4.1	Mluvnice češtiny III: Skladba (1987)	33
4.2	Příruční mluvnice češtiny (1995).....	36
4.3	Čeština – řeč a jazyk (1996).....	37
4.4	Skladba češtiny (1998).....	39
4.5	Encyklopedický slovník češtiny (2002)	40
4.6	Pojetí textu v zahraniční odborné literatuře	42
5.	Závěr	44
	Seznam použité literatury a odborných pramenů	46

1. Úvod

Cílem mé práce je pokusit se postihnout specifika vymezení *textu* v české lingvistice. Pro potřeby práce se snažím vycházet primárně z prací českých lingvistů, čerpám však také z děl cizích autorů, jejichž myšlenky ovlivnily domácí jazykovědce, kteří své zahraniční kolegy citují, polemizují s nimi nebo s nimi spolupracují. Jedná se zejména o německé lingvisty, dále o jazykovědce z Nizozemí, Velké Británie a USA.

Po etymologickém zamyšlení nad lexémem *text* se výběrově zabývám dosavadními pokusy o definici tohoto pojmu – poukazuji na heterogenost jednotlivých přístupů a všímám si zejména nejčastěji uváděných a obhajovaných kritérií textuality. Jako nejvýznamnější z obligatorních vlastností textu se jeví *koherence*, zabývám se proto tímto aspektem podrobněji.

Snažím se podat obraz konkurenčních pojmů textu (jazykový projev, promluva, resp. enunciace, promluvení, komunikát, diskurz), a to tak, jak je definují především naši jazykovědci (zejména Hausenblas, Hrbáček, Skalička, Sgall a Daneš). Stručně se zabývám charakteristikami pojmů *dialog*, *kontext*, *komplexy textů* a fenoménem *hypertext*.

Po charakteristice pojmu *textová lingvistika* se ve stručném přehledu této mladé jazykovědné disciplíny snažím tematizovat příčiny jejího vzniku, tedy potřeby popsat text jako nově chápanou samostatnou, nebo přinejmenším specifickou jazykovou jednotku. Pozornost věnuji také různým východiskům komunikačního a propozičního pojetí textu a vztahům těchto pojetí. Zabývám se souvislostmi textové lingvistiky s dalšími pomezními jazykovými disciplínami; zvláště se zaměřuji na vztah textové lingvistiky a stylistiky.

Pokouším se srovnat přístupy k textu v současných mluvnicích a příručkách českého jazyka. Přihlížím k celkové koncepci vybraných děl a všímám si postavení, které v nich problematika textu a textové lingvistiky zaujímá. Při popisu pojetí textu jednotlivými mluvnicemi vycházím z otázek, které si textová lingvistika klade při vymezování tohoto pojmu.

Výběr srovnávaných mluvnic provádím na základě vlastních studentských zkušeností a potřeb, mým cílem totiž je, aby výsledek srovnání přinesl obraz o souboru informací, které dnešní student získá při hledání vymezení pojmu text v českých mluvnicích. Do srovnání zahrnuté publikace vybírám z těch děl, jež byla poprvé vydána po roce 1970, tedy v době po komunikačně-pragmatickém obratu nebo v jeho průběhu. Snažím se zjistit, zda a nakolik jsou rozdílné delimitace pojmu, pro nějž české mluvnice užívají stejný termín. Pokouším se najít

styčné plochy individuálních přístupů a zároveň určit hlavní sporné body. Provádím též stručné srovnání s pojetím textu v anglické a německé odborné literatuře.

Pro potřeby této práce budu pro disciplínu, která se zabývá texty, nadále používat termínu *textová lingvistika* na úkor konkurenčních (v práci dále vymezených) termínů. Činí tak většina lingvistů, z jejichž prací vycházím (např. Černý, Helbig, Hoffmannová). V případě parafrází jednotlivých jazykovědců však zachovávám autorskou terminologii. Helbig ve svém díle užívá termínu *komunikačně-pragmatický obrat*; v českých pracích se mluví většinou o *komunikačním obratu*. Přidržuji se Helbigova úzu, který vnímám jako přesnější.

Dodatek nejnovějších Pravidel českého pravopisu (1993) považuje podoby *diskurs* a *diskurz* za dubletní. Pro zachování jednotnosti uvádím v textu vlastní práce termín *diskurz* výhradně v této podobě; v citacích se držím autorského úzu.

Kurzívu spolu s uvozovkami používám k vyznačení citací; samotnou kurzívou uvádím názvy děl a publikací a dále pojmy a termíny v jejich prvním výskytu v jednotlivých kapitolách a podkapitolách.

2. Text

2.1 Etymologie a šíře užívání pojmu

Pojem a termín *text* pochází z latinského *texere*,¹ tedy tkát, plést, stavět. Supinum *textum*² znamená utkané, pletené, sroubené, stavba. Představa tkaného plátna asociuje spojování vláken jejich proplétáním; tento obraz lze dále přenést na propojování vět či výpovědí.³

Jak ve svém výkladu uvádí Hoffmannová (1997, s. 158), zpočátku se pojem používal pouze pro označení písemného verbálního výtvoru. Autorka soudí, že většina lidí si jako text představuje verbálně realizovaný a písmem fixovaný monologický výsledek řečové aktivity obsahující více než jednu výpověď. Jak ale dodává, postupně se pojem objevoval i v souvislosti s mluvenými, zvukově realizovanými komunikačními produkty.⁴

Hausenblas (1996, s. 28) vidí přednosti termínu text v jeho mezinárodnosti a tedy odpadání potřeby jeho překládání, což podle něj zřejmě přispělo k jeho silnému a rychlému rozšíření. Požadavek, aby termín měl v určitém oboru jediný význam, chápe autor jako nereálný, což ilustruje i uvedeným výběrem rozdílných významů, v nichž se termínu užívá (písemný verbální výtvor, jazykový komunikát, jakýkoli komunikát, parole, souhrn všech řečových výtvorů realizovaných kolektivem, souhrn všech výtvorů komunikační povahy).⁵

---

¹ Latinský původ termínu text zdůrazňuje např. Hoffmannová (1997, s. 158). *Latinsko-český slovník* Pražáka, Novotného a Sedláčka (1955, s. 556) pro verbum *texō* uvádí tyto významy: 1a obecně plést, splétati, vplétati, víti, zejm. tkáti (o šatě, básnický a obrazně), 1b původně tesati, stavěti, roubiti, 2 přeneseně o slohu skládati.

² *Textum* jako 1 tkanina, (tkané) roucho, (tkaná) pokrývka, 2 stavba, sroubení. (1955, s. 556)

³ O výpovědi viz dále (kapitola 4. Pojetí textu v české odborné literatuře).

⁴ Zaměření na mluvené projevy, jak píše Hoffmannová (1997, s. 154), s sebou přináší i zájem o neverbální prostředky. Přestože jejich studium nabízí styčné plochy s výzkumy textové lingvistiky (o ní viz dále v kapitole 3. Textová lingvistika), „*textová lingvistika [se] nezabývá ‚texty‘ realizovanými prostřednictvím jiných, mimojazykových znakových systémů.*“ (HOFFMANNOVÁ, 1997, s. 154). Uplatnění přístupu, který by neverbální texty stavěl na roveň s verbálními, spatřuje Tárnyiková (2009, s. 21) např. v reklamě, kde verbální a neverbální texty vstupují do interakcí nebo vystupují jako kompatibilní prostředky.

⁵ Šíři užívání termínu ilustruje také obsah příslušného hesla ve *Slovníku literární teorie* (1977), kde je text obecně pojímán jako každý výsledek řečové činnosti, tj. jazykový útvar, vzniklý konkrétní realizací jazykového systému. Pojem text tak podle slovníku na nejobecnější rovině není omezen pouze na psanou (tištěnou) podobu, ale zahrnuje produkt řečové činnosti vůbec. Někdy se však (jak dále uvádí autor hesla) jako text označuje pouze: a) psaná, popř. tištěná podoba záznamu (v tomto smyslu jsou texty i texty počítačové), nebo b) jazykový útvar jakýmkoli způsobem zaznamenaný a uchovaný (např. v psané nebo tištěné podobě, zaznamenaný na magnetickou pásku, popř. na jiném zařízení pro uchování informace apod.); zdůrazňuje se možnost další reprodukce. Termín text je tu víceméně synonymem obecného pojmu jazykový projev (promluva), dále pojmu komunikát, při jehož užívání se zdůrazňuje komunikační aspekt, tj. proces přenosu informace komunikačním kanálem. (Od způsobu zdejšího vymezení textu pro potřeby textologie odhlížím.) Pojetí textu v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (2002) viz zde v podkapitole 4.5 Encyklopedický slovník češtiny.

Četnost definic, jak uvádí Höflerová a Hrazdilová (2003, s. 9), vyplývá z toho, že řečová komunikace, při níž text vzniká, je složitým procesem studovaným nejen lingvistikou, ale i psychologií, sociologií a pedagogikou.

2.2 Konkurenty pojmu text

2.2.1 Jazykový projev

V českém prostředí je kromě pojmu *text* dále hojně⁶ používán termín *jazykový projev* – pokud je výraz *text* tradičně spojován s psaným sdělením, výraz *jazykový projev* by podle Hoffmannové (1997, s. 159) naopak mohl být asociativně spojován spíše s řečí a mluvením, dnes je však zcela neutrálním označením projevů mluvených i psaných. Fakt, že termín *jazykový projev* neodkazuje jen k mluvené nebo jen k psané oblasti, chápe Hausenblas (1996, s. 32) jako důvod, proč užívání termínu *jazykový projev* převážilo nad termínem *promluva*.⁷ Hausenblas považuje za důležité, že termín *jazykový projev* označuje vedle jednoduchých komunikátů i některé jejich komplexy.⁸

Text jako *jazykový projev* (zvláště tištěný nebo psaný) v jeho hlavním významu charakterizuje také *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (2006, s. 448). *Encyklopedický slovník češtiny* (2002, s. 489) uvádí *jazykový projev* jako možný ekvivalent termínu *text*.

2.2.2 Promluva (enunciace) a promluvení

Řečový výkon a výtvar označuje také např. Skaličkou (2004, s. 131–135) zavedený termín *promluva* (2004, s. 774–785). Skaličkův článek *Promluva jako lingvistický pojem* vyšel poprvé v roce 1937 na stránkách časopisu *Slovo a slovesnost*; Hausenblas (1996, s. 27) jej staví na samotný počátek českého bádání o nadvětných útvarech. Ve Skaličkově pojetí označuje *promluva* tu část řeči, kterou produktor odpovídá na nějaký podnět. Její rozsah se může pohybovat od samostatně stojících interjekcí po spojení více vět – takovou *promluvu* nazývá *monologem* a uvádí, že jí může být i mnohasetstránkový román. Střídání zpravidla jednotlivých vět v komunikaci dvou mluvčích označuje Skalička jako *dialog*,⁹ přičemž dialogickou formu komunikace chápe jako původnější. Autor považuje řeč za druh lidského chování a na základě toho vymezuje *promluvu* jako totální sémiologickou reakci oproti větě jako elementární sémiologické reakci.

Skalička pojmu *promluva* přiznává velké terminologické potíže (a poukazuje také na jeho mnohoznačnost v různých jazycích); jako nový mezinárodní termín pro ni navrhuje

⁶ Vysokou frekvenci přiznává tomuto pojmu Hausenblas a dodává, že k jeho rozšíření u nás došlo zejména po druhé světové válce s rozvojem stylistiky (1996, s. 32).

⁷ O *promluvě* viz dále v podkapitole 2.2.2 *Promluva (enunciace) a promluvení*.

⁸ O komunikátech a jejich komplexech viz dále podkapitoly 2.2.3 *Komunikát* a 2.3.1 *Komplexy a sestavy textů*.

⁹ Viz zde podkapitola 2.3.2 *Dialog*.

výraz *enunciace*. Později se distancuje od svého prohlášení, že promluva je nejvyšší jazykovou jednotkou, a za takovou jednotku prohlašuje sdružení promluv neboli *diskurz*¹⁰ (SKALIČKA, 2004, s. 776). Skalička dále tvrdí, že jednotlivé promluvy téhož diskurzu jsou na sebe vázány v jiných vztazích než jednotlivé věty téhož diskurzu, mezi nimiž panuje vztah syntaktický svého druhu.¹¹ Hausenblas (1996, s. 28) souhlasí se Skaličkovým tvrzením, že promluva není nejvyšší jazykový útvar, ale odmítá diskurz jako pojem vyhrazený pro komplex komunikátů a hájí užívání *komplexu komunikátů* jako termínu, který signalizuje, že základní jednotkou sdělování je komunikát,¹² ovšem zároveň tento termín implikuje, že komunikace neprobíhá jen v izolovaných jednoduchých komunikátech. Dodává, že typologii komplexů komunikátů bude třeba podrobněji propracovat – sám navrhuje jejich dělení podle směrovanosti toku informace (komplexy se zvrtným a nezvrtným tokem informace, tedy dialogické a nedialogické, a kombinace obou) a podle stupně komplexnosti celků.

Podle Hrbáčka (1991, s. 124) je rozdíl mezi promluvou a textem jednak rozsahový, kdy část promluvy je textem stejně jako je textem celá promluva a kdy text může rozsah promluvy překračovat a obsahovat více promluv (rozsah promluvy a textu se tedy nemusí kryt), jednak kvalitativní, kdy vztah promluvy a textu může být chápán jako vztah jednotky a její struktury, jako vztah jedinečné, referenčně podmíněné komunikační události a řečové struktury, která při použití stejně organizovaných výrazových prostředků může patřit různým promluvám, a konečně jako případ, kdy text chápáný jako struktura promluvy je založen výhradně na mezivýpovědních vztazích. Text sám o sobě, tedy neomezovaný rozsahem promluvy, je komplikovanější, neboť je založen nejen na mezivýpovědních, ale i na mezipromluvových vztazích, a může tedy být vícevrstevnatý.

Hrbáčkovu pojetí vyvolává nutnost pracovat s pojmem promluva jako s označením základní komunikační jednotky. Takto vykládaný pojem promluvy existuje v české a slovenské lingvistice od třicátých let, nověji je ale zatlačován častěji užívanými pojmy text a komunikát, který do naší lingvistiky uvedl především Hausenblas v šedesátých letech.

Nevýhody termínu promluva vidí Hrbáček (1991, s. 284) v možnostech lidové etymologie u nepoučeného publika, a to sugesce spojitosti s mluvením, a také v motivační provázanosti promluvy s *promluvením*,¹³ tedy realizační formou promluvy, s níž je promluva

---

¹⁰ Viz dále podkapitola 2.2.4 Text a diskurz.

¹¹ Za syntax vět v diskurzu považuje Skalička (2004, s. 776) syntax lexikální, resp. implicitní, která zajišťuje vzájemnou souvislost částí textu, dále diferencovanější a přesnější považuje syntax explicitní a jako třetí prostředek syntaktického vázání vět v promluvě uvádí poukaz a navázání. Dodává, že jde o různé formy týchž významů.

¹² O komunikátu a jeho vztahu k promluvě viz následující podkapitola 2.2.3 Komunikát

¹³ Jako synonymní termín pro promluvením používá Hrbáček termín *diskurz*.

často ztotožňována – za promluvu bývá obvykle považováno jedno souvislé (jak mluvené, tak písemné) promluvení. Rozdíl mezi promluvou a promluvením naznačuje už Mathesius (1966, s. 9),¹⁴ když proti jazykovému systému jako abstrakci staví konkrétní výsledky jednotlivých promluvení, tedy promluvy. Promluva je tedy výsledkem promluvení, nikoli promluvení samo, a promluvení je realizační formou promluvy. Jedna komunikační jednotka přitom může mít více realizačních forem. Promluva a promluvení jsou terminologicky výrazněji rozlišené v teorii dialogu, kde se pro promluvení užívá termínu *replika*.¹⁵

Podle Hrbáčka (1991, s. 126) promluva nemusí mít jednoho reálného autora,¹⁶ ale musí mít jednotu obsahu – není rozhodující jednotka mluvčího, nýbrž jednotka textu promluvy, souhlasí tak se zdůrazněním její obsahově sémantické jednoty tvořené jednotou tématu. Hrbáček sám promluvu charakterizuje takto: „*Promluva je jednotka řeči (komunikativní jednotka) tvořící relativně samostatný obsahověsémantický celek se souvislou strukturou (s jedním textem, mluveným nebo psaným). Vzniká jako individuální realizace jazykového systému s konkrétním cílem, kterého chce autor promluvy u adresáta dosáhnout (promluva má nějakou konkrétní komunikativní funkci). Je realizována promluvením (diskurzem), ne však nutně jedním.*“ (HRBÁČEK, 1991, s. 126–127) Relativnost samostatnosti promluvy vidí Hrbáček v jejích vztazích k jiným promluvám, s nimiž může tvořit souvislý text.

Všechny výše uvedené skutečnosti poukazují na problémy pojmoslovné i terminologické.¹⁷

2.2.3 Komunikát

Dalším termínem užívaným pro základní jednotku sdělování a dorozumívání je v Hausenblasově (1996, s. 65–77) koncepci *komunikát*, který rovněž umožňuje pokrýt útvary písemné i mluvené (popř. neverbální) a akcentuje jejich komunikační zapojení. S tím souhlasí Hrbáček: „[komunikát v Hausenblasově pojetí] *se kryje s komunikativním útvarem nazývaným u nás obvykle promluva. Oddělil totiž od komunikátu komplexnější formace (např. dialog) jako útvary vyšší než komunikát, jako komplexy komunikátů. Současně však rozlišil primární dialog (tj. přirozený a spontánní dialog), který tvoří komplex komunikátů, a sekundární dialog (dramatický a epický dialog), který je podle Hausenblase složkou (resp.*

¹⁴ Dále též: „*Proti jazykovému systému jako abstrakci stojí konkrétní výsledky jednotlivých promluvení, promluvy. V promluvách se realizují vyjadřovací možnosti dané jazykovým systémem po každé k individuálnímu účelu a s individuálním účinkem. Každá promluva má svůj věcný obsah a vyrůstá ze zvláštní situace a v každé se obráží aktuální postoj mluvčího ke skutečnosti, kterou promluva vyjadřuje, a jeho vztah k posluchači, ať skutečnému nebo myšlenému.*“ (MATHESIUS, 1966, s. 9)

¹⁵ Viz Mukařovský (1941, s. 145–178).

¹⁶ Srov. obsahové pojetí komunikátu u Hausenblase v následující podkapitole.

¹⁷ Různě jsou vzhledem k promluvě interpretována umělecká díla.

náplní) jednoho komunikátu.“ (HRBÁČEK, 1994, s. 284)¹⁸ Jako ambivalentní vlastnost pojmu komunikát vidí Hrbáček (1991, s. 124) jeho obecný charakter, díky němuž může označovat jakýkoli výsledek komunikace. Někteří lingvisté používají komunikát synonymně s promluvou, podle Hrbáčka lze však za verbální komunikát označit i jazykový projev tvořený více než jednou promluvou. Hrbáček doporučuje „vedle obecného komunikát setrvat v odborném úzu u termínu promluva [...] a označovat jím jen jeden, přesně vymezený druh komunikátu.“ (HRBÁČEK, 1991, s. 125) Hausenblas připomíná užití termínu komunikát u Jakobsona v jeho schématu komunikačních složek; poukazuje na výhodu Jakobsonova pojetí, které pokrývá i případy verbálně-neverbálních formací, což umožňuje (a zároveň vyžaduje) různé stupně zobecnění této jednotky.

Hausenblas (1996, s. 65–77) se nověji přiklání k obsahovému pojetí komunikátu, když k jeho základním vlastnostem počítá jednotu subjektu podávatele (obsahověsémantický komponent struktury jakéhokoli komunikátu) a vlastní smysl (na rozdíl od nižších jednotek jako jsou věty nebo slova, které, nechápané jako výpovědi,¹⁹ mají jen potenciální význam). Takový přístup, který navíc popisuje a vykládá i různé ustálené komplexy komunikátů,²⁰ podle autora nejlépe odpovídá dnešní jazykově-řečové realitě. Podle Hausenblase by v tomto případě text mohl naopak sloužit k akcentování výrazové stránky komunikátu (v němž jedinečně dochází k materiální manifestaci jazyka) a jeho vnitřní strukturace, nazývané Hausenblasem také texturou. Soudí, že tento termín převážil nad termínem promluva proto, že neodkazuje jen k jedné oblasti, ať už mluvené nebo písemné.

2.2.4 Diskurz

V českém prostředí např. Skalička (2004, s. 806) chápe *diskurz* spolu s výpovědí, větou, slovem a morfémem jako jednotku, která text organizuje; Palek (1989) jako diskurz chápe takový útvar o více větách, který zaznamenává výroky více než jednoho mluvčího. Podle Hoffmannové (1997, s. 159) bývá diskurz v české jazykovědě často chápán jako širší a nadřazený pojem: buď se jím na rozdíl od psaných textů označují projevy psané i mluvené, nebo celá komunikační událost, která kromě textu zahrnuje i účastníky, situační kontext apod. Jindy se jako diskurz označuje rozsáhlejší soubor textů²¹ spojených např. tématem nebo společným kontextem, někdy také určitý typ komunikace s důrazem na zprostředkování např. sociálních a kulturních hodnot.

¹⁸ Termín *promluva* Hrbáček nadále používá – promluvu chápe (stejně jako Hausenblas komunikát) jako označení pouze monologických projevů.

¹⁹ V Hausenblasově pojetí je výpověď nejmenší specifickou částí komunikátu.

²⁰ O nich více v podkapitole 2.3.1 Komplexy komunikátů.

²¹ Skalička (2004, s. 776) pojem diskurz uvádí jako zástupný pojem pro sružení promluv.

V zahraničních pracích koliduje termín diskurz zejména s termínem *text*. Někdy jsou oba termíny považovány za synonymní a zaměňují se, jindy se rozlišuje text jako projev psaný a diskurz jako projev mluvený (především pak dialogický).²²

Užití termínů text a diskurz vychází z použitého teoretického rámce, takže na základě výchozích teorií mohou být oba termíny užívány samostatně nebo pohromadě, zaměnitelně nebo v opozici, nebo jeden z nich může zahrnovat druhý. Tárníková (2009, s. 20) doporučuje, aby každý jazykovědec na úvod svých teorií vysvětlil, jak vztah těchto pojmů vnímá. Jak uvádí Hoffmannová (1997, s. 159), v prostředí české lingvistiky se termín diskurz zatím příliš neujal, termín text zde proto má širší význam a poměrně univerzální užití.

2.3 Text a příbuzné pojmy

V následujícím přehledu se pokusím přiblížit výběr dalších pojmů spojených s problematikou textu.

2.3.1 Komplexy a sestavy textů

Samostatnou otázkou představují různé složené celky textů. Jak uvádí Hoffmannová (1997, s. 159), ačkoli se takové celky v praxi vyskytují velmi často, jejich typologie dosud není dostatečně propracována (jedná se např. o přednáškové cykly nebo ediční řady). Pokud jsou texty chápány jako komunikát v Hausenblasově (1996) pojetí nebo promluva v Hrbáčkově (1994) přístupu, je třeba k nim přistupovat jako k jednotkám, které se sdružují do vyšších komunikačních celků.

Hausenblas (1996, s. 65–77) vychází z autorského subjektu a rozlišuje komunikát a *komplex komunikátů* jako vyšší promluvový útvar. Slovesný útvar, založený na sekundárním dialogu, považuje za jeden komunikát; komplex komunikátů tvoří pouze primární dialog. Hrbáček pracuje s termínem promluva analogicky k Hausenblasově zacházení s termínem komunikát. Jako útvar nadpromluvový vnímá Hrbáček (1994, s. 284) celek, který se skládá z více („dílčích“) promluv a jehož strukturu tvoří mezipromluvové vztahy. Takové útvary nazývá *promluvovými komplexy* podle vzoru Hausenblasova termínu komplexy komunikátů. Hrbáčkově řešení spočívá v tom, že v primárním promluvovém

---

²² Viz Tárníková: „*The two terms, i. e. text and discourse are used in a very inconsistent way, thus reflecting various conceptions, degrees of abstraction, types of oppositions, etc. Some scholars identify text with written language communication – and discourse with spoken communication. For others [...] text is an abstract construct (similar in function to langue), while discourse is its parole manifestation. There are also linguists, who advocate the idea that texts may be spoken or written and may involve one or more than one textproducer (cf. a monologue vs. a dialogue).*“ (1992, s. 19)

komplexu vzniká text z promluv a jejich vzájemných vztahů; v sekundárním promluhovém komplexu vznikají promluvy strukturací textu.

Hrbáček (1991, s. 286) rozlišuje jako další typ syntagmaticky organizovaného nadpromluhového útvaru ještě *sekvenci promluv*, která je sjednocena ve volnější komunikační útvar vztahem navazování promluv: vedle komunikačních útvarů vytvářených syntagmatickými vztahy mezipromluhovými existují také mezipromluvové vztahy paradigmatické – promluvy v nich Hrbáček nazývá *promluhovými soubory*, např. sbírka básní jednoho autora nebo kuchařka (1994, s. 84).

2.3.2 Dialog

Müllerová v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (2002, s. 110–111) charakterizuje dialog jako primární útvar jazykové komunikace, v užším smyslu jako situačně zakotvený souvislý rozhovor dvou nebo více osob, které jsou v přímém a vzájemném osobním kontaktu; zdůrazňuje však nemožnost vedení ostré hranice mezi dialogem a monologem, jejichž vztahu přiřazuje atributy dynamičnosti a proměnlivosti. Pro potřeby této práce je však podstatnější její vymezení dialogu v širším smyslu, kde za dialog je považována i komunikace bez přímého vzájemného situačního kontaktu partnerů. U dělení dialogů na reálný, fiktivní, epický a dramatický uvádí, že: „*Dialog epický a dramatický je výtvozem jednoho autora, který ho přizpůsobuje svému záměru, a představuje tedy jediný ucelený text. Dialog reálný bývá někdy považován za sestavu textů, [...; přičemž] jedním textem je replika, popř. souhrn replik jednoho mluvčího.*“ (2002, s. 110–111)

Hausenblas (1996) dialog nepovažuje za jediný text, což zdůvodňuje tvrzením, že dialog nesplňuje kritérium jednoty subjektu produktora a jednotu stylu a smyslu. „*V komplexech komunikátů se zvratným tokem informace, se střídáním rolí komunikantů, tj. v komplexech ‚dialogických‘ v řeči mluvené, dochází sice často k velmi těsné vazbě jednotlivých komunikátů, ‚replik‘, k přerušování, k přebírání syntaktických konstrukcí – větu dokončí jiný partner, než který ji začal –, ba i k simultánnímu překrývání replik, to však principiálně nemění základní fakt, že takový celek není ‚jeden komunikát‘, nýbrž komplex komunikátů. [...] Zatímco primární dialog představuje komplex komunikátů, je sekundární dialog složkou (resp. náplní) jednoho komunikátu [...].*“ (HAUSENBLAS, 1984, 4) Hausenblas kritizuje Mukařovského (1941) požadavek společného tématu, které ještě nemusí znamenat jednotu celkového smyslu.

Jiné koncepce podle Hoffmannové (1997, s. 159) zdůvodňují pojetí dialogu jako jednoho textu tím, že o subjektové jednotě lze mluvit v tom smyslu, že komunikační role

mluvčího a posluchače se střídají, takže každý z komunikačních partnerů se současně potenciálně mluvčím i posluchačem. Repliky na sebe navíc často velmi těsně navazují a jsou jedna na druhé závislé, mohou se simultánně překrývat, přerušovat a přebírat syntaktické konstrukce. Dialog má dále tematicko-funkční jednotu a je řízen určitým souborem záměrů a strategií a postupně vytváří určitý efekt a smysl komunikace se společnými styčnými body pro všechny účastníky komunikace.

2.3.3 Roviny textu

Podle Helbiga „*je stále zřetelnější, že texty mají vícerozměrnou strukturu, kterou je třeba zobrazit do specifických rovin.*“ (HELBIG, 1991, s. 141) Přestože se na tomto poznatku podle Helbiga lingvisté shodují, přetrvává mnoho metodologických problémů, daných komplexní strukturou studované oblasti. Helbig si klade otázky (a zdůrazňuje možnost vícerozvětvených odpovědí), na kolika rovinách lze komplexní strukturu a funkční vlastnosti textů zachytit, jakým způsobem o strukturních rovinách hovořit a na jakých principech předpoklad rovin textu spočívá, jaké mezi rovinami panují vztahy a jak jsou v systému uspořádány, tedy zda se jedná o roviny autonomní, nebo o hierarchický systém, jaké typické jednotky lze na jednotlivých rovinách předpokládat a jaké vztahy mezi těmito jednotkami existují.

Některé modely se vzhledem ke komplikacím, které strukturace textu přináší, omezují na předběžné přijetí několika strukturních a funkčních rovin textu než toho, aby se snažily zachytit všechny, beztoho dosud neustavené roviny. Např. Viehweger (1997, s. 1–18) se v tomto duchu pokouší o rozlišení propoziční a ilokuční struktury textu, kdy texty chápe jako výsledek jazykového jednání.

2.3.4 Kontext

Zájem lingvistiky a příbuzných oborů o kontext, který umožňuje, resp. ovlivňuje interpretaci výrazů jazykových i neverbálních, jak uvádí Hoffmannová (1994, s. 51), se v poslední době neustále zvyšuje. Kontextu se věnují práce pragmalinguistiky, etnometodologie, antropolingvistiky, sociolingvistiky, kognitivní lingvistiky atd. Hoffmannová dále připomíná ohlas, který mezi badateli zaměřujícími se na úlohu kontextu při interpretaci zaznamenala Gumperzova teorie kontextualizace, v níž je dynamické, flexibilní pojetí kontextu založeno na tom, že se kontext v interakci společným úsilím jejích účastníků neustále vytváří a proměňuje. Ústředním konceptem teorie kontextualizace jsou prostředky, které umožňují zapojení

vhodného kontextu do interpretačních procesů.²³ Kontext v tomto širokém pojetí zahrnuje nejrůznější činnosti participantů a situační aspekty relevantní pro interpretaci jazykových výrazů.

Už Skalička (2004, s. 806) kritizuje skutečnost, že dosud neproběhla konfrontace termínů text, kontext a subtext; o takovou konfrontaci se pokouší ve své stati. Pokládá si otázku, zda existuje kontext a subtext samostatně, a pokud existují společně s textem, jaký je jejich vzájemný vztah.

Jako text Skalička (2004, s. 806) chápe empirický, a to akustický nebo optický jev, provázený významem, který je tvořen při procesech mluvení nebo psaní. Text je přístupný prakticky nebo teoreticky. Za nejdůležitější rys textu považuje jeho dvojitou povahu, kdy v textu existuje výraz bezprostředně a význam zprostředkovaně pomocí výrazu.

Text je podle Skaličky přesněji určen kontextem. Ten definuje jako vzájemnou konfrontaci význam nesoucích jednotek spolu se situacemi (význam jednotek kolísá podle kontextu); jejich vzájemné spojování nazývá syntaxí (která je stabilní).²⁴ Kontextu přiznává zejména tyto dva příbuzné významy: kontext se považuje buď za část celku a je situací ovlivňující jinou část textu, nebo je vztahem části textu a situace k jiné části textu. Skalička kontext pokládá za sémiologický útvar s výrazem a významem. Přístup, který kontext omezuje jen na homonymní a polysémní slova, Skalička hodnotí jako příliš úzký, neboť kontext omezuje nejen významy slov, ale i vět a sdělení. Kromě působení homonymie a polysémie funguje kontext podle autora také díky možnostem jazykové deixise a opakování. Skalička schvaluje rozlišování mezi kontextem textu a kontextem situace, na druhé straně ale odmítá i přílišné přeceňování kontextu – pro přesnější určení jeho významu nejprve vymezuje vztah kontextu a obecně pojímané syntaxe.

2.3.5 Hypertext

Definice a přístupy k *hypertextu* jsou, stejně jako v případě textu, v podání různých autorů různé. V následujícím přehledu vycházím především z českých zdrojů.

Höflerová a Hrazdilová (2003, s. 43) hypertext charakterizují jako realizaci textu v nových podmínkách (v jejich širokém pojetí jako společenské situace). Za jeho základní vlastnosti považují nelineárnost,²⁵ jejíž míru si uživatel určuje sám, strukturovanost, přičemž

---

²³ V Gumperzově originálu *contextualization cues*.

²⁴ Viz výše Skaličkovu vymezení implicitní a explicitní syntaxe (pozn. 12).

²⁵ Narušení principu linearitu textu a linearitu příběhu se však objevilo v 80. letech ještě před masovým rozšířením elektronické komunikace i v tištěných médiích, konkrétně v knihách pro mládež, tzv. *gamebooks*. Jedná se zejména o akční příběhy z prostředí fantasy a sci-fi, které umožňují čtenáři výběr z nabízených možností pokračování děje. U nás nejznámější jsou britské série *Fighting Fantasy* (první svazek vyšel v roce

řazení informací je sdělením o hierarchii složek, dále propojenost struktur, multimediálnost a zvýšenou interaktivnost. Autorky upozorňují, že teoretická literatura o hypertextu není dosud dostatečně komplexně zpracovaná. Dodávají, že systematické zpracování teoretických i praktických aspektů hypertextu, jeho vzniku a užívání bude vyžadovat široký interdisciplinární pohled týmu odborníků.

Kobíková jako definici hypertextu uvádí „*text složený z lexií (bloků slov nebo symbolů), elektronicky propojených cestami (elektronické linky) v otevřené a stále neukončené struktuře (síti) textů.*“ (2003, <http://fss.muni.cz>) Podle Kobíkové princip organizace, hierarchie a nakládání s odkazy závisí na čtenáři, jehož role se v hypertextovém prostředí posouvá blíže k roli autora – původní autor totiž nemůže určit, v jakém pořádku bude čtenář jeho text číst ani s jakým dalším materiálem jej bude propojovat. Hypertext ničí jednohlasnost a fyzickou izolaci textu tím, že jej kontextualizuje pomocí odkazů, které původní text asociují, a hypertextové odkazy tak slouží ke zmapování intertextuality a intratextuality, tedy interních a externích zmínek a referencí k textu, a tak mažou hranici mezi tím, co je uvnitř a vně textu.

Nekula v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (2002, s. 172) se hypertextu věnuje ve zvláštním hesle, kde jej vymezuje jako nelineární způsob organizace textu v počítačovém zpracování optických i zvukových informací, při jehož výstavbě i popisu se využívá strukturního stromu. Dále charakterizuje jeho základní informační jednotku (uzel) a zdůrazňuje selektivnost výběru uzlů uživatelem. Nekulův výklad se soustřeďuje spíše na aspekty hypertextu v elektronické komunikaci (jako příklady užití hypertextu uvádí informační systémy, elektronické publikace a výukové programy), o (případném) zařazení tohoto fenoménu do jazykovědného zkoumání se však nezmiňuje.

At' už je hypertext pojímán jako realizace textu v nových podmínkách (HÖFLEROVÁ – HRAZDILOVÁ, 2003, s. 43) nebo způsob organizace textu (NEKULA, 2002, s. 172), z dosavadních výkladů lze za jeho hlavní rysy považovat zejména nelineárnost, strukturovanost, (elektronicky realizovanou) propojenost a neukončenost s důrazem na možnost selektivního výběru textů čtenářem.

1982) a příznačně nazvaná série *Vyber si vlastní dobrodružství* různých zahraničních autorů; z českých spisovatelů se tvorbě těchto knih věnují např. Zbyněk Dach, Václav Kroc, Michael Bronec nebo Vladimír Chvátil.

Jako ojedinělý počin je v souvislosti s narušením principu linearitu příběhu třeba zmínit i filmový projekt *Kinoautomat*, představený na světové výstavě EXPO 67 v Montrealu. Radúz Činčera přišel s myšlenkou promítání filmu, během kterého by diváci v klíčových okamžicích mohli ovlivnit další děj, a dal tak vzniknout vůbec prvnímu interaktivnímu filmu *Člověk a jeho dům*. (Kinoautomat *Člověk a jeho dům*. Československo, 1967, 63 min. Režie: Radúz Činčera, Ján Roháč, Vladimír Svitáček. Hrají: Miroslav Horníček.)

2.4 Problematika definic textu

V následujícím přehledu se budu zabývat pouze definicemi *textu*; vymezením konkurenčních termínů byly věnovány předchozí podkapitoly. Různost dostupných definic²⁶ odráží heterogenní vývoj badatelských přístupů včetně příslušných metod, kategorií a terminologie. „*Text představuje mimořádně komplexní, mnohostranný fenomén, který lze nahlížet z nejrůznějších perspektiv.*“ (HOFFMANNOVÁ, 1997, s. 157) Definice charakterizují text jak velmi úzce (pouze jako soubor jazykových prvků), tak velmi široce (v závislosti na aspektech, které jednotliví autoři považují za relevantní). „*Die bisher in textlinguistischen Arbeiten formulierten Definitionsvorschläge reichen von so allgemeinen Kriterien wie ‚ein Text ist eine endliche lineare Folge von Sätzen‘ bis hin zur ‚Einheitlichkeit der Mitteilungsperspektive und der referentiellen Bezüge bzw. der Einheitlichkeit des temporalen Aufbaus der in einem Text verknüpften Sätze und Satzfolgen‘.*“ (VIEHWEGER, 1976, s. 197) Jaklová (1999, s. 21) doporučuje takové definice, které zdůrazňují podstatné znaky textu a berou v úvahu jak propoziční, tak komunikační pojetí textu.

Rozdílné a divergentní definice se většinou zakládají jen na některé ze stránek a vlastností textu; Helbig (1991, s. 139) uvádí, že vycházejí ze společného zjištění, že text je koherentní sled vět, což zahrnuje přinejmenším tyto tři aspekty, přičemž v posledním bodě různé definice varíují nejvíce:

- „1) *Text je ve své podstatě nezávislý na písemné nebo ústní realizaci.*
- 2) *Textu přináležejí alespoň dva rysy: skládá se z vět (přesněji textémů) jakožto jednotek, resp. prvků; tyto věty jsou koherentní.*
- 3) *Jedním ze základních problémů textové lingvistiky je ukázat, v čem spočívá tato koherence, tj. za jakých podmínek se stávají určité sledy vět koherentními (tedy texty).*“

(HELBIG, 1991, s. 139)

Souhrn parametrů užitých k definici textu se liší od jazykovědce k jazykovědci a seznam dosud vypravovaných definic by byl velmi dlouhý; výběr z nich podává například Petöfi (1979) a na 46 příspěvcích k textové lingvistice ilustruje heterogenost jednotlivých východisek. Helbig (1991, s. 140) uvádí 12 definic různých, převážně německých lingvistů, které uspořádal „*podle výběru definičních rysů: od nejkonkrétnějších prvků v povrchové struktuře k souvislostem komunikačním a aspektům teorie jednání.*“ (HELBIG, 1991, s. 140)

---

²⁶ Jak komentuje např. Sgall (1980, s. 140).

Ze srovnání Helbigovi vyplynulo, že za relevantní byly považovány různé aspekty textu. Autor kritizuje buď přílišnou obecnost definic, která neumožňuje spolehlivé rozlišení textů a netextů, nebo přílišnou specifičnost, kdy jsou texty charakterizovány pomocí pojmů užívaných v gramatice nebo sousedních oborech. „*Textový charakter sledu výpovědí je zpravidla vázán na jednotlivé rysy nebo konfigurace rysů, které odrážejí jen určité aspekty textu, ale jednotlivým autorům většinou slouží jako základ definice textu.*“ (HELBIG, 1991, s. 140–141) Za konstitutivní rysy shodné pro většinu definic je v Helbigově podání považováno těchto pět kritérií:

- „1) *Text je komplex vět (kritérium komplexnosti).*
  - 2) *Text je koherentní sled vět (kritérium koherence).*
  - 3) *Text je tematická jednotka (tematické kritérium).*
  - 4) *Text je relativně uzavřená jednotka (kritérium uzavřenosti).*
  - 5) *Text je jednotka s identifikovatelnou komunikační funkcí (komunikační kritérium).*“
- (HELBIG, 1991, s. 141)

Podle Helbiga však tyto rysy ještě nemusejí zajišťovat textovost sledu výpovědí. Upozorňuje na vzájemnou závislost jednotlivých rysů, na jejich nestejně důkladný lingvistický popis a na různost rovin, ke kterým se váží. Jako nejdůležitější hodnotí kritérium koherence, „*ale také pouze tehdy, když získá v souvislosti s komunikačním pojetím textu pragmatický rozměr.*“ (HELBIG, 1991, s. 141)

V české lingvistice často citovaná²⁷ soustava sedmi kritérií textovosti vypracovaná de Beaugrandem a Dresslerem (1987, <http://www.beaugrande.com>) stanovuje požadavky

- koheze;
- koherence;
- intencionality (realizace autorského cíle, záměru, účelu);
- informativnosti;
- přijatelnosti textu pro adresáta;
- zapojení textu do situace (kontextové relevance);
- intertextuality (vztahu k jiným textům)

Podle Hrbáčka (1991, s. 123) nejběžnější současné pojetí textu jej ztotožňuje s komplexní uzavřenou komunikační jednotkou, pro niž se v naší předválečné lingvistice ujalo označení promluva nebo obecněji jazykový projev, přičemž dnes se mluví též o (verbálním) komunikátu.²⁸

---

²⁷ Např. Hoffmannová (1997, s. 158).

²⁸ Viz zde 3.4 Konkurenty pojmu text.

Text jako sekvenci znaků charakterizuje Hausenblas: „*Text je vazba jazykových prostředků v řeči daná jejich sledem a vztahem k celkovému smyslu.*“ (HAUSENBLAS, 1972, s. 84) (Tato definice uvádí dvě podmínky textovosti – jeho koherenci a vztah k celkovému smyslu.) Jako výhodu podobných pojetí vidí Hrbáček (1991, s. 123), že umožňují lépe rozlišovat komunikační jednotky a jejich struktury. Vlastnosti textu totiž může mít jakýkoli nadvýpovědní segment řečové činnosti, kdežto jednotka není pouhý segment, ale musí mít vlastnosti uzavřeného celku.

2.4.1 Textová koherence

Vzhledem k dominantnímu postavení koherence v rámci kritérií textuality se této problematice budu věnovat podrobněji. O dominantní pozici koherence a koheze v textové lingvistice není pochyb, pohledy jednotlivých badatelů na tyto koncepty jsou však různé. Počátky výzkumu tohoto fenoménu, jak uvádí Hoffmannová (1993, s. 58) jsou spojovány s Harwegovou prací *Pronomina und Textkonstitution*, poprvé vydanou v roce 1968 (HOFFMANNOVÁ, V dalších letech byla tomuto tématu věnována soustavná pozornost. Autory a jejich příspěvky a sborníky vydané k této problematice uvádí Hoffmannová (1993, s. 58–64), která dále výběrově některé statě zmiňuje a rozebírá.

Hoffmannová se soustřeďuje na studie usilující o obecný, teoretický přístup, na studie zaměřené na speciální aspekty a prostředky textové koherence a na rozborů koherence v jednotlivých typech textů. Autorka upozorňuje na bohatou pojmovou diferenciaci v zahraničních pracích označujících jevy z oblasti spojitosti či soudržnosti textu (termíny v české terminologii ekvivalentní). Lingvisté, jejichž pojetí autorka srovnává, pokládají koherenci za univerzální interpretační koncept, který umožňuje interpretům konstrukci smysluplných struktur a jejich zapamatování. U textu rozlišují koherenci v rovině popisovaných stavů věcí, v rovině postojů produktora a v rovině jeho komunikačních cílů – tato vícevrstevnatost koherence umožňuje různé interpretace textu. Jako dílčí složky koherence uvádí např. Černý (1998, s. 213) konektivitu, rekurenci a parafrázi. Sgall (1980, s. 141) varuje před jednoduchými formulacemi ztotožňujícími koherenci textu se sémantickou konzistencí, do otázek koherence textu totiž často zasahuje také situace.

Řada autorů se také vyrovnává se vztahem konceptů koherence a koheze. Z názorů českých lingvistů Hoffmannová (1993, s. 58–64) uvádí Danešovo doporučení užívat termínu koheze v souvislosti s výrazovými prostředky a koherenci ponechat pro široký okruh sémantických relací, jako střešový termín navrhuje Daneš konexi. Černý (1996, s. 375–376) uvádí, že oba pojmy se týkají spojitosti, souvislosti či návaznosti, která existuje mezi

jednotlivými prvky textu; kohezi přitom označuje jako vlastnost spíše sémantickou, kdežto koherenci vidí jako spojitost či souvislost mezi prvky formálními. Jako pojem, mající k oběma těmto vlastnostem textu blízko, uvádí dále koreferenci jako použití deiktických slov (v gramatické terminologii anafor²⁹).

Přestože je koherence zhusta uváděna jako jedna ze základních (ne-li základní) vlastností textů, liší se názory na to, zda ji považovat za nutnou podmínku textovosti. S tím souvisí Viehwegerův (1976, s. 204) poznatek, že syntaktická koherence je sice podstatným rysem textu, ale sama o sobě ještě nezajišťuje jeho vytvoření. Všem koreferenčním výrazům nelze totiž přiznat koherenční funkci³⁰ (např. ve sledu vět Klaun děsivě koulel rudýma očima. Oči jsou zpravidla párovým zrakovým orgánem.) a zároveň některé sledy výpovědí, které lze interpretovat jako koherentní, nemusejí koreferenční výrazy vůbec obsahovat (např. Mám ráda hebké věci. Chodím do oděvních podniků hladit kožichy.)

Kromě syntaktické a sémantické koherence je třeba přihlídnout také ke komunikačně-pragmatické stránce textové spojitosti a rozšířit tak pojem koherence o komunikační dimenzi, jak navrhuje Helbig (1991, s. 143), podle nějž by se pak komunikační koherence stala rozhodující pro textovost výpovědí.

Textová koherence se projevuje na různých úrovních. S různými dimenzemi koherence pracují autoři, kteří nerozlišují koherenci, kohezi, konexi atd. (HOFFMANNOVÁ, 1993, s. 58): Textově syntaktická koherence je vytvářena prostředky, jako jsou pronominální substituty a další zástupné formy spolu s odkazovacími prostředky. Textově sémantická koheze se utváří na základě společných sémantických rysů v různých textémech³¹ a na základě široce pojaté ekvivalence, dále referenční identitou (případně kvazilogickou konexí) a společným tématem, které vymezuje koherenční pole textu. Textově pragmatická koherence se utváří na základě osobností komunikačních partnerů a zahrnuje společný zkušenostní komplex a presupozice. Objevují se i vymezení koherence např. tematické, kognitivní nebo stylistické. Koherence v takovém pojetí už není inherentní vlastností textu, ale výsledkem interpretační konstrukce zahrnující v některých pojetích také působení inferencí.

Daneš (2009) objasňuje význam tematicko-rematických mechanismů ve vztahu k textové koherenci – tyto mechanismy vykládá teorií aktuálního členění, a také rozlišuje a klasifikuje sémantické relace, na nichž je koherence textu založena.

---

²⁹ Černý (1996, s. 376) dodává, že anaforické prostředky (v jejich textovělingvistickém užití) byly Jakobsonem dříve nazývány jako šifry, později jinými lingvisty jako indexické výrazy.

³⁰ K tomu též Hrbáček (1991, s. 123–129).

³¹ O textémech viz dále 4.5 Encyklopedický slovník češtiny.

Helbig (1991, s. 143) spolu s Viehwegerem rozlišuje textovou koherenci a textovou kohezi: jako koherenci vnímají sémanticko-tematicko-komunikační integrační mechanismus; kohezi jsou pro ně morfosyntaktické a sémantické prostředky, které koherenci indikují, popř. signalizují. Viehweger (1976, s. 203) uvádí, že předpokladem textové koherence je také splnění textačních podmínek, k nimž patří jednotnost referenční souvislosti, užitého lexika, komunikační perspektivy sdělení, temporální výstavby a nadřazené instance, která je nutná zejména u vedle sebe stojících vět bez formálního propojení.

Textovou koherenci podle něj (1976, s. 199) způsobují textační prostředky na různých rovinách textu. Z gramaticko-syntaktických prostředků jsou to např. zástupná slova, slovosled, spojky a koreference povrchových složek. Sémantické textační prostředky jsou založeny na izotopii, kdy se text jeví jako systém kompatibilních sémantických rysů různých textům.

Přestože přes snahu mnoha autorů zůstávají některé obecné a zvláště terminologické problémy koherence a koheze nedořešeny, představuje podle Hoffmannové (1993, s. 64) bádání o nich ve sféře textové lingvistiky takřka autonomní disciplínu, jejíž budoucnost autorka vidí v analýzách orientovaných na jednotlivé aspekty a projevy koherence, na speciální kohezní prostředky a na místo koherence v charakteristice textových typů.

3. Textová lingvistika

Jazykovědná disciplína, která se zabývá texty, bývá nazývána různě. Jak píše Hausenblas: „Termín pro centrální objekt tohoto zkoumání byl vybrán v pozoruhodné jednotě (text), nová disciplína však bývá označována různě: textová lingvistika (lingvistika textu), nauka o textu, textologie (tento termín je ovšem už dlouhou dobu obsazen pro pomocnou vědu literární), textika a asi ještě jinak.“ (HAUSENBLAS, 1996, s. 27) Neschopnost lingvistů shodnout se na názvu oboru vypovídá také o nejednotnosti jejich přístupů. (HOFFMANNOVÁ, 1997, s. 155) Pro potřeby práce jsem zvolila nejčastěji se objevující termín textová lingvistika.³²

Textová lingvistika je jednou z nových oblastí lingvistiky. Od šedesátých let 20. století vznikají soustavné práce zkoumající návaznost výpovědí v textu; v sedmdesátých a osmdesátých letech patří tato oblast lingvistiky k nejdiskutovanějším a nejlépe zpracovávaným (JAKLOVÁ, 1999, s. 4). Odchýlení od čistě systémové lingvistiky a rozšíření předmětné oblasti jazykovědy spjaté s komunikační orientací se projevilo kromě zahrnutí systémově externích jevů také vznikem nových, poměrně úzce zaměřených disciplín zkoumajících konkrétní užití jazykového systému, které se po komunikačně-pragmatickém obratu dostává do popředí zájmu lingvistů (HELBIG, 1991, s. 11). Jako zakladatele a propagátory textové lingvistiky uvádí Černý (1996, s. 375) van Dijka, Petöfiho a Dresslera, v našem prostředí pak zejména Hausenblase a Daneše.

Prvním předpokladem k jejímu rozvoji vůbec bylo rozšíření předmětu jazykovědného zkoumání – přestože lze zkoumat i texty mluvené,³³ mnohem snazší je provádět takové studium na textech psaných (nebo jinak zaznamenaných). V současnosti běžně dostupné internetové připojení, které sice nenahrazuje knihovní fondy, ale značně zjednodušuje přístup k informacím (nejen) v podobě textů a rozšiřuje možnosti práce s nimi, znamená další nárůst množství dostupných textů. Už Eco (1997) píše o zahlcování čtenářů psanými daty, a to v době vydání svých knih ještě nemohl číst žádné blogy. Dnešní stav jazykovědného poznání pokročil a vzhledem k masivnímu rozvoji produkce a možností recepce textů je nutné umět tyto celky lingvisticky popsat a uchopit.

Dosavadní jazykovědné výzkumy textu jsou sice stále četnější, což ukazuje na důležitost lingvistického zkoumání této problematiky, ale také velmi nesourodé a nejednotné.

---

³² Takto disciplínu nazývá např. Černý, Helbig či Hoffmannová. Při parafrázování jazykovědců, kteří se drží odlišného úzu, respektuji jejich pojetí a uvádím jimi používaný termín.

³³ Viz zde 3.4 Předmět zkoumání textové lingvistiky.

Tato rozkolísanost se týká jak teoretických východisek, tak aplikované metodologie, a dokonce i předmětného vymezení textu.³⁴

3.1 Vývoj textové lingvistiky

„Přibližně od roku 1970 lze v jazykovědě v mezinárodním měřítku pozorovat ,komunikačně-pragmatický obrat‘, tj. odklon od systémově orientované lingvistiky a příklon k lingvistice orientované komunikačně.“ (HELBIG, 1991, s. 11) Zejména od té doby k nám začínají pronikat nové disciplíny včetně textové lingvistiky (ČERNÝ, 1996, s. 163).

Český strukturalismus a bohemistika však již dříve přihlížely k fungování jazyka. Komunikační orientace v našem prostředí nepůsobí dojmem obratu, ale spíše jen zintenzivnění domácí tradice (HRBÁČEK, 1994, s. 142). Jak uvádí Viehweger: „výroky jako ,objevení funkčních vlastností jazyka‘, resp. ,objevení funkčních podmínek koherence textu‘, jak se s nimi setkáváme v mnohých textovělingvistických pracích z poslední doby [ke konci 70. let], jsou vlastně v mnohém ohledu anachronismem, uvážíme-li, že zhruba před 50 lety byl tento princip zdůvodněn v pražské škole a stal se nosným badatelským principem této jazykovědné školy.“ (VIEHWEGER, 1977, s. 5) Co se týče užívání termínu text v pracích Pražského lingvistického kroužku, píše Hrbáček, že jej bylo používáno „jen málo, a to převážně jen ve smyslu ,grafická podoba jazykového projevu‘. Termín text není uveden ve Vachkově Lingvistickém slovníku pražské školy.“ (HRBÁČEK, 1991, s. 123) Termín text, jak dodává Hrbáček, se v lingvistice rozšířil až v poválečném období, ovšem užíván je v celé řadě významů.

Jak uvádí Černý, „v dějinách moderní jazykovědy můžeme snadno sledovat určitou tendenci k postupu od nižších jazykových rovin a jednotek k rovinám a jednotkám vyšším.“ (1996, s. 375) V moderní lingvistice je možné pozorovat, že se zájem lingvistů postupně přesunoval od hlásek (19. století) přes fonémy a morfémy (1. polovina 20. století) k větám (období po 2. světové válce) a nejnověji k textu. Pod názvem textová lingvistika vystupovalo množství přístupů, jejichž (mnohdy jediným) společným postulátem byla potřeba přesáhnout hranici věty a rámec gramatiky, který tuto hranici respektoval (HELBIG, 1991, s. 138).

Zvýšení zájmu o problematiku textů v posledních zhruba čtyřiceti letech je mimo jiné způsobeno skutečností, že popis nižších jazykových rovin dospěl do stadia, kdy je třeba zaměřit se na vztahy prvků těchto rovin v širším měřítku. Gramatika omezená pouze na větu není totiž schopna popsat takové množství jazykových, ale hlavně řečových jevů, jakými jsou

---

³⁴ Jak připomíná Helbig (1991, s. 136). Poznámky k situaci výzkumu textu a definiční kritéria pojmu text podává Viehweger (1976, s. 195–206).

např. slovosled, pronominalizace a proadverbializace, souslednost časů a anaforické prostředky (HELBIG, 1991, s. 134). Příčinou vzniku textové lingvistiky pak byla existence mnoha „jazykových jevů, které nebylo možné vysvětlit v rámci gramatiky, jejímž předmětem byly pouze věty [...]. [...] Objevil se postulát, že je třeba jako nejvyšší jazykovou jednotku chápat **text**, nikoli **větu** (jak tomu bylo většinou dosud), neboť text stojí na vrcholu dílčích jazykových systémů [...]“ (HELBIG, 1991, s. 134)

Kromě potřeb samotné jazykovědy je také třeba zohlednit nelingvistické, především praktické požadavky, související zejména s výukou jazyků, překladatelstvím a rozvojem informatiky, neboť všechna tato (a nespočetná další) odvětví lidské činnosti pracují s velkým množstvím textů.

3.1.1 Předchůdci textové lingvistiky

S výtkou, že i dřívější lingvistika se často zabývala celky většími než věta a že používání aparátu syntaxe nepřináší nic nového, se zastánci textové lingvistiky vyrovnali tím, že některé jednotlivce nebo směry označili za své předchůdce (ČERNÝ, 1996, s. 377). Před ustavením textové lingvistiky jako jazykovědného oboru se problematikou textu zabývala zejména dvě tisíciletí stará rétorika a asi sto let stará stylistika.³⁵

Textem se zabývaly také pražské studie o funkční větné perspektivě³⁶, které při analýze vztahů mezi tématy a rématy zachycovaly jevy překračující hranice věty a usilovaly o postižení smyslu komunikátu v konkrétní komunikační situaci, ovšem jen výběrově a zpočátku bez hlubšího modelového ukotvení (HELBIG, 1991, s. 135).

Podněty k textové lingvistice, jak ji chápeme dnes, podal až americký lingvista Harris a později němečtí jazykovědci jako např. Hartmann, Isenberg, Agricola a Pfütze. Impulsy k nové orientaci jazykovědného zkoumání přišly, jak uvádí Viehweger (1977, s. 1), z lingvistiky samé a také z disciplín příbuzných, jako pedagogiky, literární vědy a estetiky, a rovněž z mnoha aplikačních oblastí lingvistiky, např. z automatického zpracovávání přirozených jazyků, z informatiky, dokumentaristiky aj.

Přesun zájmu množství lingvistů z věty na text se ubíral přes syntax textu, zkoumající jednotlivé mechanismy koherence a koheze.³⁷ Celá textová lingvistika se vyvinula ze syntaxe textu, hlavně v počátcích textové lingvistiky se proto často mluvilo o nadvětné syntaxi nebo o hypersyntaktických vztazích, kdy ve větách zjištěné syntaktické prostředky byly aplikovány

³⁵ Hausenblas (1955, s. 1) uvádí, že vědecky pojatá jazyková stylistika se vypracovává až počátkem 20. století, u nás až v letech třicátých. (Se stylovým rozlišením textů se však v českém prostředí setkáváme už v nejstarších památkách; soustavnější stylistickou teorii se snaží podat Blahoslav v 16. století.)

³⁶ Touto problematikou se podrobně zabývá Daneš (1985).

³⁷ Viz zde 2.5 Textová koherence.

na celky větší než věta. Kritikové této teorie poukazovali na fakt, že pokud se bude textová lingvistika vyhýbat práci se systémovými prvky textu, ohrozí to její existenci jako lingvistické disciplíny (ČERNÝ, 1996, s. 377). Text má jako komunikační útvar svá specifika, textová lingvistika proto nemůže být pouhým rozšířením syntaxe, rozhodně však na ní staví, protože syntaktické konstrukce v textu fungují jako jeho základní jednotky.³⁸ Navíc syntax věty i textu má řadu společných jevů, např. podobné základní logické a sémantické vztahy mezi složkami nebo některé prostředky vyjadřování spojitosti (JAKLOVÁ, 1999, s. 23).

Jiní badatelé „v podstatě ztotožňují lingvistiku textu s textovou gramatikou [...], která pro ně opět představuje hlavně textovou syntax.“ (HOFFMANNOVÁ, 1997, s. 155) Takový přístup kritizuje Hausenblas jako příliš úzký, neboť v textu přistupuje k jazykovým rovinám ještě rovina obsahová. Jak autor uvádí, „přechod od větné syntaxe, resp. nauky o větě, k nauce o komunikátu a k nauce o textu přináší některé zásadní změny týkající se předmětu zkoumání, takže nestačí pouze přenést ‚aparát lingvistický‘ do ‚vyššího poschodí‘.“ (1996, s. 27)

3.1.2 Propoziční a komunikační pojetí textu

S vývojem textové lingvistiky je spojeno dvojí základní chápání textu odpovídající dvěma různým směrům, které v ní existují: jde o propoziční (strukturální, příp. systémové) a komunikační (resp. orientované k jednání; dynamické, funkční) pojetí textu, která vycházejí z rozdílných předpokladů tvoření textu a kladou důraz na jeho různé podstatné rysy.

Propoziční pojetí textu definuje jako jednotku se syntaktickými, sémantickými a pragmatickými vlastnostmi, které lze objasnit analogicky k odpovídajícím vlastnostem ve větě. Snahy o začlenění textové roviny do gramatiky zde byly motivovány tím, že gramatika, jejíž popis zůstává omezen na oblast věty, nemůže řadu jevů pojmout a vysvětlit. V tomto strukturálním pojetí je výzkum koncentrován na sémanticko-syntaktické vztahy sledu vět, příp. jejich jazykových jednotek; jedná se o problematiku koherence textu. Jako nejznámější sémantické argumenty pro motivaci propozičního pojetí textu Viehweger (1977, s. 2) uvádí ty, které se zakládají na tematicko-rematickém členění věty.

V souvislosti s propozičním pojetím textu upozorňuje Černý (1996, s. 377) na užívání termínu *věta* jak v terminologii systému jazyka, tak ve spojení s promluvou.³⁹ Tuto dvojakost řeší řada lingvistů tím, že termínu *věta* užívá pro označení abstraktní jednotky jazykového systému (označované někdy také jako *větný vzorec*), zatímco pro obdobnou jednotku

³⁸ Srov. „Sentences, just as clauses or syntagmas, have less significant empirical, e. g. psychological, reality than texts. Only in some cases a sentence may correspond to the empirical unit of the utterance. We therefore introduce the concept of text as the basic linguistic unit manifesting itself, as discourse, in verbal utterances.“ (VAN DIJK, 1972, s. 3)

³⁹ O promluvě viz výše v podkapitole 2.2.2 Promluva (enunciace) a promluvení.

promluvy používá termín *výpověď* (příp. *výpovědní událost*). Obě jednotky si podle Černého zhruba odpovídají, poměr textu k větě je ale podle autora problematický (mimo jiné) v tom, že texty mohou být libovolně dlouhé a někdy může být text realizován jedinou větou (resp. výpovědí, které existují i jako nevětné).

Komunikační pojetí vychází z novější orientace textové lingvistiky na zákonitosti jazykové komunikace, kterou zdůrazňuje. Teorie komunikačního pojetí nesměřují od věty k textu, ale texty jsou zde chápány jako vlastní existenční formy všech komunikačních projevů tvořených sledem časově členěného jazykového jednání.⁴⁰ Důsledky této teorie shrnuje Viehweger následovně: „*Texty jsou výsledkem jazykové komunikativní činnosti člověka, nejsou ničím samoučelným, nýbrž výslednou formou cílevědomé, tvořivé činnosti, kterou člověk uskutečňuje vždy v konkrétních společenských podmínkách.*“ (VIEHWEGER, 1977, s. 5) S přístupem komunikačního pojetí Viehweger souhlasí, avšak varuje před nekritickým zahrnováním hledisek příbuzných věd, které nemůže nahrazovat vypracovávání textověteoretických výkladových souvislostí a vést k rozšiřování rozsahu textověteoretického modelování zahrnutím nebo nahrazením teorie komunikace nebo jiné lingvistiky užívání jazyka (alespoň do doby, než textová lingvistika ustaví samu sebe) (VIEHWEGER, 1977, s. 5). Zjištění jiných disciplín nicméně pokládá za prospěšná pro proces vytváření a ujasňování teorie textové lingvistiky.⁴¹

Řada jazykovědců si klade otázku, v jakém vztahu propoziční a komunikační pojetí stojí. Viehweger (1977, s. 1–8) v sedmdesátých letech zdůrazňuje, že obě stále mají do značné míry charakter výzkumných programů a ne již vypracovaných teorií a že mnohdy lze různé textové jevy vysvětlit pomocí obou přístupů. Na druhé straně se ale principy komunikační organizace textů nedají popsat odtrženě od jevů gramatických. Sgall (1980, 140–145) naproti tomu z hlediska propozičního pojetí chápe pojetí komunikační jako jakési „přípravné stadium“ pro „skutečnou“ textovou lingvistiku, jako určitý přechod mezi tradiční lingvistikou věty a právě propozičním pojetí textu, které samo o sobě předpokládá, že (jakmile poznatky o struktuře textu dosáhnou patřičného stupně) získá rozhodující převahu a bude možné dospět k relativně úplnému popisu struktury textu. Vzhledem k nepřesvědčivosti pokusů o popis stavby textu pomocí prostředků používaných k popisu jazykového systému a nezačleněnosti

---

⁴⁰ Viz též např. Viehweger (1977, s. 1). Většina komunikačně orientovaných textovělingvistických přístupů se více či méně přiklání k jazykověkomunikační psycholingvistické teorii A. A. Leontjeva. Viz také Viehwegerův komentář: „*Chápe-li se jazyk jako jedna z forem lidské činnosti, jakožto psychická schopnost tvořící základ této formy jednání, pak není nikdy možné vytrhávat jazyk z jeho vztahů k motivačním složkám a cílům jazykového subjektu a izolovat jej od jeho objektivních společenských vazeb.*“ (VIEHWEGER, 1977, s. 4)

⁴¹ Viz také kapitola 3.3 Textová lingvistika a pomezí jazykovědné disciplíny.

koherence a jevů s ní spojených do popisu jazykového systému dává Sgall (1980, s. 140–145) přednost komunikačnímu přístupu; stejně tak činí i Helbig (1991, s. 147–148).⁴²

Především však dosud nebyly vyřešeny (často ani jednotně ustaveny) problémy textové lingvistiky, otázka vztahu jejich možných přístupů se tedy jeví jako předčasná. V současnosti se však tato dvě pojetí jeví jako komplementární.⁴³

3.2 Textová lingvistika a její vztah ke stylistice a rétorice

Jak uvádí Jaklová (1999, s. 4), souvislost s tradiční stylistikou a rétorikou je u některých autorů zřejmá, u jiných zůstává v pozadí. Stylistiku a rétoriku jako předchůdce textové lingvistiky uvádí také Hoffmannová (1997, s. 154–155). Připomíná, že vše, co se týkalo spíše parole, dřívější jazykověda chápala jako záležitost stylistickou, případně (v určitých obdobích) rétorickou. Fáze práce s textem v rétorice předjímalý kategorie užívané v moderních teoriích textu.⁴⁴ Díky tomuto vývoji je dnes stylistika s textovou lingvistikou provázána množstvím složitých vztahů, což vyplývá i z dosavadní nevyhraněnosti a různorodosti textové lingvistiky samotné.

Textová lingvistika, jak píše Hoffmannová (1997, s. 155), je se stylistikou kromě společného předmětu zkoumání – textu – spojena zejména pragmatickými faktory. Stylotvorní činitelé, ústřední pojem stylistiky, mají pragmatickou povahu, a lze proto říci, že styl v textu nese pragmatickou informaci. Někdy se stylistika definuje jako pragmaticky orientovaná teorie textu (HOFFMANNOVÁ, 1997, s. 155). „*Taková tvrzení zřejmě vycházejí z toho, že pragmatika i textová lingvistika zdůrazňují aktivní úlohu textu v komunikaci (text jako jednání), jeho těsné sepětí se situací a kontextem [...].*“ (HOFFMANNOVÁ, 1997, s. 155) Textová lingvistika nezkoumá jazykové projevy jen ze stylistického hlediska, ale zabývá

---

⁴² Na stejném místě autor uvádí i rozlišování textové lingvistiky a teorie textu některými lingvisty, kdy textová lingvistika je chápána jako rozpracování jazykově systémového přístupu a teorie textu jako rozpracování komunikačního přístupu. Předpoklady, které je k takovému rozlišení vedly, však Helbig považuje za málo průkazné.

⁴³ K tomu ukazuje už Hausenblasův výklad o pojetí stylu v jazyce z roku 1955, kdy o těchto pojetích textové lingvistiky nebylo ještě řeči: *Konkrétní jazykový projev má zcela určitou výstavbu. Tato výstavba je v těsném vztahu ke konkrétnímu obsahu projevu; k určité skutečnosti projevem míněné, vyjádřené. Célek má určitý smysl. Projev dovoluje dvojí rozbor: věcný (nelinguistický) a jazykový (lingvistický). [...] Je snad zbytečné připomínat, že rozbor jazykový není možný bez vědomého nebo třeba málo uvědomělého přihlížení k obsahu a také naopak!* (1955, s. 5) Srov. též Trostův příspěvek: *Je třeba uznat, že jazyk a promluva jsou nerozlučně mezi sebou spjatý, nikoli však totožné. Je třeba dále uznat, že protiklad jazyka a promluvy není absolutní, nýbrž připouští prostřední články.* (1955, s. 16)

⁴⁴ V rétorice *inventio*, *dispositio* a *elocutio*, v textové lingvistice např. *plán*, *strategie* nebo *vzorec*. (JAKLOVÁ, 1999, s. 18)

se i nadřazenými, obecně platnými, obligatorními zákonitostmi výstavby textů v procesu jejich produkce a recepce apod. (JAKLOVÁ, 1999, s. 18).

Hoffmannová dodává, že nepůsobí jen stylistika na textovou lingvistiku, ale podněty přicházejí také opačně – od textové lingvistiky ke stylistice. Kromě strukturních prvků a konstituentů textu z nadvětné oblasti se jedná o nasměrování zájmu stylistiky k dosud nepřilíživě tematizovaným prostředkům a dimenzím strukturace textů (které v české stylistice mezi základní slohové prostředky zařadil už Hausenblas (1971) jako tzv. prostředky tektonické). Jak píše Hoffmannová: „*V každém případě je styl jednou z důležitých kategorií výstavby textu a stylistika by svými poznatky měla poskytovat textové lingvistice látku k dalšímu zobecnování výstavbových principů; v opačném směru by pak měla sledovat, jak se zjištěné obecné principy projevují ve specifických stylových rysech konkrétních textů. Mnoho autorů se z těchto důvodů shoduje na tom, že by stylistika měla být považována za součást textové lingvistiky, za její dílčí disciplínu.*“ (1997, s. 156)

Za předpokladu existence stylistiky v kontextu textové lingvistiky Hoffmannová (1997, s. 157) doporučuje, aby vzájemné působení těchto disciplín směřovalo stylistiku více na vztahy prostředků, které jsou v ní dosud chápány a interpretovány izolovaně, a aby byl styl textu vnímán jako organický celek, jako součást vnitřní strukturace textu a jeho koherenční jednoty. Odvolává se na Hausenblase (1971) a jeho důkazy, „*že styl zasahuje i globální kategorie výstavby textu [téma a jeho rozvíjení v textu, konstituování smyslu textu].*“ (HOFFMANNOVÁ, 1997, s. 157)

Jako cíl bádání textové lingvistiky vidí Hoffmannová vypracování co nejširší a nejexaktnější typologie textů⁴⁵ – k takové, dosud však nevytvořené typologii by pak stylistika přispěla studii invariantních struktur stylových rysů, které jsou společné celým souborům textů a kterým tradičně věnuje velkou pozornost. Mareš (1989, s. 11–38) vidí relevanci stylové problematiky při výzkumech zaměřených na text komplexně – stylistika by podle něj měla mít status integrální součásti nauky o textu. Pokud definujeme nauku o textu jako disciplínu zabývající se podstatou a principy existence, výstavby a fungování textu, pak stylistice připadá dílčí, ale důležitá oblast výzkumu principů, které texty jednak vzájemně diferencují, jednak je vnitřně integrují v osobité jednotné celky. Obdobnou pozici, míní Mareš, by stylistika měla zaujímat v případě konstituování obecné nauky o textech v nejširším smyslu. Styl podle Mareše jednotí a zjedinečňuje principy organizace všech prostředků užitých v textu, spolu s nimiž se podílí na vytváření smyslu textu.

---

⁴⁵ Základní otázky typologie textů stanovil např. Isenberg (1983).

3.3 Textová lingvistika a pomezí jazykovědné disciplíny

Z doby průběhu komunikačně-pragmatického obratu a po něm považuje Helbig (1991, s. 131–132) z mezinárodního hlediska za nejpodstatnější nové přístupy vedoucí k teorii mluvních aktů, sociolingvistice, psycholingvistice a textové lingvistice, které vycházejí z předpokladu, že jazyk není autonomní jev, a proto jej zkoumají v souvislosti s předmětnými oblastmi příslušných jiných vědních disciplín. „*Uvedené disciplíny jsou výrazem společných tendencí v současné jazykovědě, která různými cestami usiluje o nazírání svého specifického aspektu z dalších, většinou širších hledisek.*“ (HELBIG, 1991, s. 131–132)

Předměty zájmu zkoumání ze všech dílčích lingvistických oblastí se navzájem prostupují,⁴⁶ takže i v případě textové lingvistiky můžeme v jejích počátcích vyčlenit následující dílčí disciplíny (DRESSLER – SCHMIDT, 1973, s. 4), které rozdělují textovou lingvistiku do tří navzájem prostupných oddílů podle sémiotické triády. *Textová sémantika* se zabývá významem a smyslem textů a jeho utvářením; *textová pragmatika* se zaměřuje na funkce textů v mimojazykovém kontextu, přičemž pragmalingvistika může též sloužit jako označení pro komunikačně orientovaný přístup textové lingvistiky (DRESSLER – SCHMIDT, 1973, s. 132); *textová syntax* se věnuje ztvárnění významu textu pomocí gramatických prostředků. Helbig ještě vyčleňuje *textovou fonetiku* přihlížející k fonetickým charakteristikám textu (HELBIG, 1991, s. 135).

Často bývá textová syntax a textová sémantika pojímána souhrnně jako *textová gramatika* (HELBIG, 1991, s. 135). Termín se objevuje v 70. letech a ukazuje se jako progresivní – gramatická pravidla výstavby textů zahrnuje i např. akademická *Mluvnice češtiny* (1987). Sgall (1980, s. 141) tento termín kritizuje jako zavádějící z důvodu, že „*gramatika (mluvnická stavba) se užívá pro oblast jevů, které jsou ve svém souhrnu specifické pro určitý jazyk jako systém, [...] a že snahy po formulování generativních gramatik, které by specifikovaly všechny možné koherentní texty určitého jazyka, nejsou nejvhodnějším zaměřením v rámci textové lingvistiky.*“ (SGALL, 1980, s. 141)

Tak jako věty, ani texty nejsou jen akustickou událostí, ale zároveň realizací mluvních jednání. Zde se textová lingvistika stýká s teorií mluvních aktů. Kritickým pokračováním a přesahem této teorie jsou snahy lingvistů proniknout do problematiky textu přes jeho

---

⁴⁶ [...] tyto disciplíny spolu souvisejí a souvisejí i s teorií gramatiky; nelze je od sebe úplně izolovat, jedna disciplína nemůže nahradit druhou, nelze je ani chápat jako prostou náhradu teorie gramatiky, nýbrž jako integrační směry, které zachycují (z různých stránek) poznatky týkající se celé sféry objektu z hlediska dominance jazykověkomunikační činnosti. (HELBIG, 1991, s. 11)

ilokuční, lingvisticky charakterizovatelnou strukturu; přenášejí pojem ilokuce z věty na text. Jejich východiskem není jazykový systém, ale rovina jednání – text, ilokuce a jednání jsou v těchto přístupech zřetelně rozlišeny, s čímž Helbig souhlasí.⁴⁷ Koncept ilokuční struktury textů je podle něj pokusem o spojení gramatických aspektů a aspektů jednání, což považuje za žádoucí, protože strukturu jednání nelze v konkrétní struktuře promluvy postihnout přímo (HELBIG, 1991, 137). Proto chápe vztah textové lingvistiky a teorie mluvních aktů jako vztah vzájemné závislosti, kdy konzistentní teorie mluvních aktů vytváří předpoklad pro textovou lingvistiku, neboť ta musí operovat s jednotkou jazykového jednání; teorie mluvních aktů je zase odkázána na určité teoretické úvahy o textu.

Styčné plochy jednotlivých pomezích jazykovědných disciplín lze vidět na příkladu v poslední době se prosazujícího tzv. procesuálního (procedurálního) přístupu k textu, jak uvádí Hoffmannová (1997, s. 154). Ten klade důraz na sepětí textu s procesy jeho produkce a recepce a text je chápán jako projekce všech systémů znalostí, které při setkání s textem využíváme (ať už jako jeho autoři, nebo jako příjemci). Takové pojetí sblízuje textovou lingvistiku s psycholingvistikou a jejím prostřednictvím s kognitivní psychologií (HOFFMANNOVÁ, 1997, s. 154).

Van Dijk (1972) navrhuje, aby byla vedle jazykově orientované textové lingvistiky vytvořena také interdisciplinární „věda o textech“, která by spojovala představitele různých oborů a využívala jejich dílčích výsledků k interdisciplinárnímu výzkumu textů všeho druhu (ČERNÝ, 1996, s. 378).

3.4 Předmět zkoumání textové lingvistiky

Textová lingvistika se zabývá textem, resp. jeho produkcí a recepcí, jak píše v příslušném hesle *Encyklopedického slovníku češtiny* Nekula (2002, s. 251). „*Předmět, metody i vymezení postavení textové lingvistiky v rámci lingvistiky se odvíjejí od definice textu, přičemž v centru pozornosti stojí zvl. projevy verbální [...], zpočátku omezené na texty psané, resp. na lišení textů psaných a mluvených. Na mluvené texty se zaměřila kanverzační analýza, analýza diskurzu aj. Toto rozlišování se nicméně s proměnami pojetí textu opouští.*“ (NEKULA, 2002, s. 251)

Ve srovnání s výzkumy před komunikačně-pragmatickým obratem a tehdejšími omezením lingvistiky na jazykový systém odpovídá textová lingvistika jazykové skutečnosti

---

⁴⁷ Helbig uvádí, že přísně vzato jsou to mluvčí, kteří jednají, zatímco ilokuce jsou obsaženy v textech. (1991, s. 137)

lépe, bere totiž v potaz, že se jazyk vyskytuje a funguje jen ve formě textů, a že jazykové jednotky dosud samostatně vyčleňované se jako takové a samy o sobě ani nevyskytují a nedávají smysl, nýbrž závisejí na nadřazených záměrech a účelech (HELBIG, 1991, s. 136.).

Za hlavní otázky textové lingvistiky jsou v Helbigově výkladu (1991, s. 135) považovány následující: co je to text, jak a čím je konstituován, čím se liší od náhodných seskupení vět, kdy je uzavřen, jak spolu věty v textu souvisejí, jaké funkce mají různé jazykové elementy v textu, co je jeho funkcí, v kterém mimojazykovém kontextu (komunikační situaci) získává text svůj smysl a jak autor text vytváří a jak je text přijímán adresátem. Textová lingvistika se věnuje problematice textu a jeho definic, pokouší se stanovit kritéria textovosti.⁴⁸ Zabývá se předpoklady a podmínkami takových promluv,⁴⁹ které obsahují víc než jednu větu, zaměřuje se tedy na jevové formy jazyka v širším kontextu situace a jednání. Textová lingvistika se především snaží popsat obecné zákonitosti, pravidla a mechanismy výstavby textů. Její významnou součástí je syntax textu (viz výše) (HELBIG, 1991, s. 132).

Textová lingvistika se soustřeďuje většinou na verbální psané projevy, v souvislosti s těmi se objevuje i (spíše ale okrajový) zájem o neverbální prostředky;⁵⁰ hlavní zájem textové lingvistiky je zaměřen na texty realizované jazykovými znakovými systémy (HOFFMANNOVÁ, 1997, s. 154). „Zaměření na text je motivováno důslednějším pojetím jazyka jako prostředku společenské komunikace tím spíše, že verbální komunikace se realizuje texty, nikoli izolovanými větami či slovy.“ (HELBIG, 1970, s. 136)

Dalším z hlavních témat textové lingvistiky je členění textu, tedy skladba textu z textových jednotek. Tyto jednotky jsou definovány u různých lingvistů různě, a to jak do jejich počtu, tak do přesnosti popisu, což je způsobeno nejednotností samotné disciplíny. Dále se textová lingvistika zabývá např. typologií textů.

3.5 Výhledy textové lingvistiky

Jak vykládá Helbig (1991, s. 280–281), komunikačně-pragmatický obrat s sebou přinesl nutnost usouvztažnění jazykového systému a komunikace. Vztah teorie gramatiky

---

⁴⁸ Jak píše Hlavsa: „But even if the idea of a text as an abstracted structure is accepted, it is by far not clear what should be considered its organizing principle.“ (1976, 41)

⁴⁹ Pojmu promluva je zde užito synonymně k pojmu text. Jak upřesňuje překladatel (Nekvapil), toto tvrzení vychází z běžné (blíže nespecifikované) představy o promluvě, přičemž ale nelze předem vylučovat ani promluvy jednovětné – aby se vyhnul terminologickým sporům, uvádí překladatel výraz *jednovětné* v uvozovkách. (HELBIG, 1991, s. 132)

⁵⁰ Hoffmannová (1994, s. 51–52) uvádí parajazykové, prozodické a neverbální prostředky jako příklad prostředků, které umožňují zapojení vhodného kontextu do interpretačních procesů tím, že u příjemce vyvolají inference. Ve svých tvrzeních vychází z Gumperzovy teorie kontextace.

a komunikačně-pragmatické orientace není protikladný – přístup, který by se odkláněl od teorie gramatiky jakožto systémové lingvistiky by odporoval objektivní dialektice jazykového systému a komunikace, vedl k upřednostňování metod jiných disciplín a ústupu specificky jazykových rysů. Gramatika a jiné vědní disciplíny na sebe vzájemně působí; jazykový systém hraje při zkoumání přirozených jazyků rozhodující roli a zůstává podstatným východiskem, zároveň předmět jazykovědy není omezen pouze na jazykový systém. Takový vztah umožňuje slučitelnost strukturních a funkčních popisů. Absolutizace komunikačního přístupu a zanedbávání jazykové formy vede k nerelevantnosti takto dosažených výsledků. (HELBIG, 1991, s. 280–281).

Dnešní rozdílnost výzkumných směrů, které vznikly po komunikačně-pragmatickém obratu, již nespočívá v rozdílech mezi teorií gramatiky a komunikačně orientovanými přístupy, ale v rozdílech mezi komunikačně orientovanými přístupy samými. Přistupuje navíc i otázka legitimity těchto přístupů, neboť se, jak připomíná Helbig (1991, s. 280–281), můžeme dohadovat o možnostech a smysluplnosti jedné jediné obsáhlé teorie, která by zahrnovala globální analýzy a popisy všech jazykových problémů jakožto komunikační činnosti. Jako účelnější a proveditelnější se, vzhledem ke komplexitě zkoumaného, autorovi jeví globální analýzu provádět postupně pomocí několika dílčích úkolů a teorií.

Textová lingvistika zachycuje specifické aspekty komplexní činnosti komunikace, které je třeba usouvztažnit s výsledky dalších dílčích disciplín (např. psycholingvistiky nebo sociolingvistiky apod.). Další rozpracování, propojování a srovnávání komplementárních⁵¹ jazykovědných disciplín je cestou ke komplexní teorii jazykové komunikace.

Textová lingvistika dnes představuje prostor střetávání množství pojmů, metod, koncepcí a přístupů. Tematizuje množství dosud značně nejasněných⁵² problémů. Hoffmannová vyslovuje možnost budoucího rozštěpení textové lingvistiky na řadu speciálnějších a vyhraněnějších textových lingvistik, jako možné příklady uvádí textovou lingvistiku procesuální, koherenční nebo typologickou a samozřejmě stylistickou.⁵³

---

⁵¹ Helbig (1991, s. 282) upozorňuje na nesamozřejmost kompatibility komplementárních teorií.

⁵² Podle Hoffmannové (1997, s. 160) mnohdy z jejich povahy nejasnitelných. (1997, s. 160)

⁵³ Případná textová lingvistika stylistická by podle autorky měla zůstat zvána stylistikou vzhledem k tomu, že každý text má svůj styl, který bývá většinou pokládán za závažnou konstitutivní vlastnost textu a za jeden z faktorů zajišťujících jeho jednotu. Autorka poukazuje na otevřenost problematiky vztahu textu a stylu; upozorňuje na spojování stylu u některých lingvistů pouze s verbálním vyjadřováním oproti jiným lingvistům, kteří do svých teorií zahrnují i výběr prostředků mimojazykových a také výběr a organizaci témat a obsahů. Uvádí také protichůdnost názorů, kdy jedni lingvisté tvrdí, že styl je vnitřní, inherentní vlastností textu, a druzí zastávají stanovisko, že autor do textu vkládá určité stylistické možnosti a záleží na kompetenci čtenáře, které z těchto možností realizuje a v jaké míře – styl je tedy v tomto pojetí výsledkem interakčních procesů (HOFFMANNOVÁ, 1997, s. 160),

4. Pojetí textu v české odborné literatuře

V následující části práce se pokusím o nastínění obrazu, který podávají jednotlivé vybrané mluvnice současné češtiny vydané po roce 1970,⁵⁴ jejichž součástí nebo celou náplní je výklad o skladbě českého jazyka. Dosavadní tradice totiž, jak uvádějí autoři *Příruční mluvnice češtiny* (1995, s. 18), poučení o stavbě vět a textů včetně jejich funkcí zařazují jako kapitolu ve společném oddíle zaměřeném na syntax.

Mluvnice představuji v pořadí jejich prvního vydání od nejstarší po nejnovější (rok prvního vydání uvádím za názvem mluvnice v příslušných podkapitolách). Do srovnání zahrnuji také výklad v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (dále ESČ) – přestože tato publikace nemá charakter mluvnice, jedná se o komplexní zdroj poznatků současné české jazykovědy.

4.1 Mluvnice češtiny III: Skladba (1987)

Třetí díl (tzv. akademické) *Mluvnice češtiny* se snaží podat co nejúplnější obraz české skladby. Problematice textu se zde věnovali zejména Daneš, Hausenblas, Hoffmannová či Palek. Hned v úvodu autoři uvádějí, že „*Předávání informací pomocí jazyka, jazyková komunikace, se děje v promluvách neboli textech (komunikátech)*.“ (1987, s. 7) Úkolem nově chápané syntaxe (syntaxe po komunikačně-pragmatickém obratu) je potom podání systematického popisu a výkladu výrazové, významové a komunikační struktury jazykových jednotek schopných promluvovou funkci plnit a jejich specifických funkcí.

Většina textů, ať psaných, nebo mluvených, má komplexní povahu, to znamená, že je můžeme dále rozčlenit na základní (elementární) textové jednotky (ZTJ) neboli výpovědi. Výpověď je tedy minimální komunikát (proto může být text tvořen i jedinou výpovědí).

---

⁵⁴ Šmilauerova *Nauka o českém jazyku* (jakkoli se autor vyhýbá názvu mluvnice, bývá s tímto dílem takto nakládáno) byla sice poprvé vydána v roce 1972 (nejnovější, 5. vydání v roce 1980), do následujícího srovnání ji však nezahrnuji: v době zpracovávání jejího obsahu zřejmě autor ještě s textem jako svébytným jazykovým celkem nepočítal a s vymezením textu se zde čtenář neseťká – nejvyšší popisovanou jednotkou je věta. Větu a výpověď autor liší jako abstraktní model (schéma, vzorec) a jeho konkrétní realizaci (1972, s. 245).

Česká mluvnice Havránka a Jedličky vyšla poprvé v roce 1951 a od té doby se dočkala přepracování a pěti dalších vydání (nejnovější z roku 1988). Podává podle slov autorů popis a rozbor mluvnické stavby současného spisovného jazyka českého, tedy „*popis a rozbor jejího stavu v určité době se zaměřením praktickým, ale na podkladě vědeckého poznání tohoto stavu*“. (1986, s. 10) Větu autoři považují za vyjádření myšlenek slovy a za jednotku tvrzení; každá věta obsahově souvisí s nějakou určitou situací, k níž se vztahuje. „*Věta neboli větný celek se skládá ze slov mluvnicky a významově uspořádaných a uzavřených v celek vyjadřující samostatný a uzavřený sdělný celek*.“ (1986, s. 322) Rozlišování termínů věta a výpověď nepovažují autoři za nutné (1986, s. 322). S pojmem text autoři nepracují.

Předmět zkoumání syntaxe jako části mluvnice autoři vidí především v těch výpovědích, které vedle samostatné komunikační funkce charakterizuje též ustálená forma, která je však k plnění výpovědní funkce do jisté míry též predisponuje. Takové výpovědi nazývají větami (či větnými výpověďmi). V případě textu je míra ustálenosti formy mnohem menší. „*Lze tedy rozlišovat syntax textovou (zvanou též hypersyntax), všímající si výstavby, typů a funkcí zejména komplexních komunikátů, textů jako celku, syntax výpovědní (větnou), všímající si týchž aspektů u jednotek schopných fungovat jako minimální komunikáty, a syntax nižších jednotek. Hranice mezi ‚syntaxemi‘ však není bez přesahů, existují případy přechodné (textem může být jediná výpověď, jako výpověď může fungovat též útvar nemající vlastnosti věty apod.).*“ (1987, s. 8)

Problematice textu je v mluvnici věnován rozsáhlý oddíl *Textová syntax* (s. 622–705). Text (se synonymně pojímanými termíny komunikát, jazykový projev, promluva) je obecně charakterizován jako základní útvar jazykové komunikace. Gramatika si přitom všímá především funkční jazykové výstavby textů, „*zvláště se zaměřením na užívání jazykových prostředků z nižších rovin jazyka na této ‚rovině‘ nejvyšší; [...].*“ (1987, s. 622)

Při zkoumání stavby textu vycházejí autoři z gramatické stránky této výstavby,⁵⁵ zdůrazňují však nutnost přistupovat k textu se zřetelem k jeho specifickým vlastnostem, členění a hlavním druhům – typologii textů se věnují v kapitole *Druhy textů* (s. 638–644). Jako cenné dosavadní výsledky teorie textu autoři hodnotí popsání souboru specifických („nadvětných“) prostředků výstavby textu.

Samotná charakteristika textu je v pojetí autorů následující: „*Text je základní formou fungování jazyka ve společnosti, produktem i prostředkem komunikačního procesu jako součásti integrovaného komplexu společenských lidských činností; je to komplexní jednotka znakového charakteru, reprezentující odraz nějakého většího či menšího úseku skutečnosti, tedy složité obsahy lidského vědomí, ve formě komunikátu, sdělení, tj. obsahově i formálně relativně úplné, uzavřené a spojitě jednotky, sloužící k dosažení určitého komunikačního cíle.*“ (1987, s. 624)

Proces jazykové komunikace probíhá v jednotlivých komunikačních aktech a jejich seskupeních a jeho výsledkem je komunikát (text). Autoři se dále podrobně zabývají složkami

---

⁵⁵ „*Text jako útvar komunikační má svou specifikou, nemůže tedy být nauka o textu pouhým rozšířením syntaxe, nauky o větě a její stavbě. Rozhodně ovšem tato nauka na větné syntaxi staví; musí se zabývat syntaktickými konstrukcemi, většinou právě větnými nebo souvětnými, které v textu fungují jako základní textové jednotky.*“ (1987, s. 622–623)

a fázemi komunikačního aktu. Za součást jazykové kompetence považují autoři⁵⁶ soustavu konvencionalizovaných schémat zahrnujících repertoár textových vzorců, které jsou charakterově odlišné od vzorců větných. Textové vzorce mají systémovou povahu a záležitostí řeči je teprve jejich konkrétní realizace. Obsahová struktura komunikátu zahrnuje potom vedle tematické složky také nestejně výraznou složku intencionální a situační.

Za základní textové jednotky autoři považují části textu zakončené tečkou nebo jiným ekvivalentním koncovým signálem, přičemž tyto jednotky jsou vytvářeny různými syntaktickými, převážně větnými konstrukcemi. Struktura celistvého textu je pak tvořena složitou sítí vztahů mezi textovými jednotkami různého rozsahu, hierarchické pozice, i vztahů jednotlivých menších jednotek k textovému celku. „Tyto vztahy, jež jsou rovněž [...] jazykově zpracovaným odrazem vztahů mezi jevy skutečnosti, vytvářejí relační složku textové informace.“ (1987, s. 628)

Informační náplň textu nazývají autoři jeho *obsahem* (informačně nejzávažnější složku obsahu *informačním jádrem*). Osou utváření obsahové výstavby textu je potom dynamické, v textu se vyvíjející *téma* – jeden z hlavních integračních faktorů, zajišťujících jednotu a celistvost textu. U složitějších textů počítají i s kategorií *smyslu textu*.

V rámci hierarchie jazykových rovin uvažují autoři i o textové rovině. K jejímu postulování „in abstracto“ je vede především funkční komplexnost textových útvarů a předpoklad uplatnění určitého souboru textových vzorců a specifických pravidel při produkci a recepci textů.⁵⁷ „Textová rovina je skutečně rovinou hierarchicky nejvyšší – texty, komunikáty už nelze chápat jako prostředky konstituování jednotek nějaké roviny ještě vyšší. Při spojení textů do sborníků, časopisů, zpravodajských bloků v masově sdělovacích prostředcích apod. jde už pouze o kvantitativní nárůst, o vznik sestav samostatných textů.“ (1987, s. 632)

Vedle kompozičního uspořádání a organizace jednotlivých složek textu se na jeho souvislosti a kontinuitě podílí koherence jako jedna z nejvýraznějších konstitutivních vlastností textu – prostředky koherence textových jednotek autoři rozebírají v samostatné podrobné podkapitole (s. 685–715).

Autoři se dále věnují členění a druhům textů a výstavbě dialogického textu (ten člení na textové jednotky zvané repliky). Zvláště se zabývají realizacemi a modifikacemi syntaktických konstrukcí v textu (s. 659–685), jmenovitě textovou elipsou, volně připojenými

---

⁵⁶ Svě tvrzení zmírňují užitím příslovce *pravděpodobně* (1987, s. 626).

⁵⁷ Autoři počítají „[...] s nepoměrně rozdílnějším souborem vzorců a pravidel a s možností realizace nepoměrně většího počtu výsledných útvarů, než je tomu na rovinách nižších.“ (1987, s. 632)

a vloženými prvky v textu, syntaktickými procesy vyčleňování (parcelace) a přičleňování (kompletace).

4.2 Příruční mluvnice češtiny (1995)

Tato gramatika si neklade za cíl podat teoretický výklad podoby současného jazyka, ale informovat (středoškolsky vzdělanou) širokou veřejnost o jazykových faktech z různých jazykových rovin i za cenu teoretických kompromisů (1995, s. 17). Autoři v úvodu dále předjímají, že ve svých výkladech užívají převážně mezinárodní gramatickou terminologii. Členění publikace na oddíly odpovídající dosud ustaveným jazykovým rovinám (*Fonetika a fonologie, Lexikologie, Slovtvorba, Morfologie, Syntax*) napovídá, že s textem jako samostatnou jazykovou rovinou autoři nepočítají. Vymezením textové lingvistiky autoři nenabízejí,⁵⁸ předkládají přímo výklad o předmětu zkoumání této jazykovědné disciplíny.

Autor textům věnované samostatné kapitoly (s. 652–698), zařazené pod oddíl syntax stejně jako kapitoly o větě a výpovědi, charakterizuje texty „[...] jako celistvé (komplexní) a zpravidla též soudržné (koherentní) jazykové útvary, jejichž prostřednictvím mluvčí realizuje různé komunikační cíle. Podobně jako výpovědi, vyznačují se také texty jistým obsahem a vždy též jistou funkcí [...].“ (NEKULA, 1995, s. 652) Poukazuje také na provázanost verbálních prostředků s neverbálními způsoby komunikace a situačním kontextem. Výklad o komunikační situaci, výpovědních modifikacích, komunikační funkci výpovědi a aktuálním členění je součástí výkladu o výpovědi. Výpověď jako elementární jazyková jednotka je v této mluvnici charakterizována jako realizovaná věta zakotvená v nějaké jedinečné komunikační situaci (GREPL, 1995, s. 568).

Po stručném popisu propozičního a komunikačního přístupu⁵⁹ rozebírá autor rysy určující textualitu – situativnost (v souvislosti s níž vykládá pojmy individuální a generické reference), intertextovost (propojenost s jinými texty, vázanost na obecné vědomosti; dosti důkladně zde rozebírá principy zápisu citací, přímé, polopřímé a nepřímé řeči a parafrází –

---

⁵⁸ Jak autoři zdůrazňují: „Prezentace různých teoretických soustav a zdůvodňování našich řešení zůstávají mimo záběr tohoto popisu. [...] Přesto jsme byli nuceni alespoň v minimální míře respektovat posun v teoretickém nazírání na jazyk, zejména ve směru k sémantice a pragmatice, a to zvláště v případech, kdy metody klasické mluvnice popis jazykových jevů neumožňují.“ (1995, s. 17)

⁵⁹ Propoziční přístup v autorově výkladu „vychází od elementárních textových jednotek a snaží se postihnout, jak z nich vzniká text. [...] V tomto smyslu se text definuje jako útvar, který je tvořen minimálně dvěma usouvztažněnými elementárními textovými jednotkami neboli textémy.“ (NEKULA, 1995, s. 652) Textémy autor ztotožňuje s větami a jejich částmi v souvětí a textu. Práce, které z propozičního přístupu vycházejí, se pak podle autora zabývají hlavně syntaxí textu. Komunikační přístup naproti tomu „vychází od textu jako celku a najdeme ho v pracích k pragmatice textu.“ (NEKULA, 1995, s. 652)

otázkami jistě závažnými, o jazykovědném pojetí textu však mnoho nevypovídajícími), intencionálnost (zde se dotýká textových vzorců,⁶⁰ typů textů a členění textu), akceptabilitu, informativnost a koherenci, popř. kohezi textu (prostředky koherence se zabývá velmi podrobně).

4.3 Čeština – řeč a jazyk (1996)

Publikace se neprezentuje jen jako mluvnice – tu podle slov autorů (2000, s. 15) přesahuje zvláště kapitolou o komunikátu a textu (tyto fenomény tedy nepojímá jako součást gramatiky). Výklad se zaměřuje spíše na vyšší řečové a jazykové jednotky a přináší autorský přístup ne vždy se držící tradičního pohledu.

O textu se čtenář dozví v kapitole nazvané *Komunikát a text* (s. 346–382), rozčleněné dále na oddíly *Výpovědní spojení a jeho formy*, *Komunikát*, *Text a Styl jako vlastnost komunikátu a textu*. Oddíl *Výpovědní spojení a jeho formy* zpracoval Hrbáček, ostatní oddíly jsou dílem Čechové.

Jako komunikační útvar bezprostředně vyšší než výpověď chápe Hrbáček výpovědní spojení. To je podle něj „*nadvýpovědní komunikační útvar vzniklý zvukovým a grafickým spojením výpovědí v textu. Základní textovou formou výpovědního spojení je souvětí [...]*.“ (2000, s. 346) V dalším poučení o souvětích charakterizuje autor text stručně jako „*smysluplný sled vět na sebe navázaných*.“ (2000, s. 347) Komunikát je ve vztahu ke komunikačnímu procesu, jak uvádí Čechová, „*běžně chápán jako součást celé komunikační události, komunikačního aktu, a to jako jeho výsledek, psaný, tištěný nebo mluvený*.“ (2000, s. 355)

Při popisu komunikačního procesu autorka zdůrazňuje zakotvenost komunikačního aktu v komunikační situaci. Výsledek komunikačního aktu, komunikát, se zapojuje do komunikačního kontextu – při výkladu vztahů mezi komunikáty⁶¹ mluví o tzv. intertextualitě. V popisu komunikačního procesu se věnuje jeho etapám, druhům komunikace a komunikantům. Jako téma komunikátu chápe předmět sdělování, základ obsahu komunikátu; obsah je pak souhrnem informací různého charakteru, které komunikát přináší. Od tématu a obsahu komunikátu liší autorka jeho smysl, který „*vzniká jako výsledek recepce (včetně interpretace), je ovšem konstruován, konstituován na podkladě vstupní obsahové náplně komunikátu. Na jeho vytváření se podílejí obě strany komunikace*.“ (2000, s. 363)

⁶⁰ V autorově úzu *textových vzorců* (NEKULA, 1995, s. 671).

⁶¹ Jinde označovaných jako texty, dodává autorka. (2000, s. 357)

Analogicky k větě jako základní formě výpovědi a k souvětí jako základní formě výpovědního spojení chápe Čechová text jako základní a zároveň nejvyšší komunikační jednotku, resp. komunikát. Čechová připouští také existenci nejazykových komunikátů/textů; jako příklady uvádí hudební skladbu, balet, obraz. Uvažuje též komunikáty/texty smíšené, tedy tvořené jazykovými i nejazykovými prostředky; ilustrované knihy, melodramata. Mezi komunikáty řadí autorka také komplexy komunikátů.

Výraz promluva charakterizuje jako termín užívaný pro jazykový projev, řečový výtvar a výkon (přestože slovtvorně ukazuje na projevy mluvené, v odborné terminologii označuje projevy mluvené i psané).

Pro potřeby vymezení termínu text nabízí Čechová dvě možnosti jeho užití: „1. *Jen řídce pro označení řečového jednání, komunikační neboli textové události, tj. pro označení procesu dorozumívání, komunikování/komunikace.* 2. *Častěji pro označení výsledku tohoto komunikování, tj. pro vzniklý komunikát (jazykový projev, někdy označovaný jako promluva).*“ (2000, s. 355–356) Dodává, že ve druhém významu se někdy užívá výraz diskurz, který je však chápán nejednoznačně – nejčastěji jako jazykový projev, komunikát; jindy jako projev mluvený, zvláště dialogický,⁶² nebo naopak rozsáhlejší projev monologický, ale i jako komplex komunikátů. Čechová užívá výraz text „3. *pro označení verbální struktury komunikátu; lze mluvit i o ‚vzorci‘ či o schématu zachycujícím vnitřní vztahy komunikátu, zvláště vztahy mezivětné. Někdy se užívá v tomto významu výrazu textura.*“ (2000, s. 356) Text je tedy pojímán jako struktura jazykového projevu (promluvy); pokud není důležité odlišovat druhý a třetí význam, používá autorka pro oba výraz text (v poznámce k tomu dodává, že ani výraz výpověď nevyjadřuje, zda se jedná o výpovědní událost, nebo o její výsledek). Text je v tomto pojetí základní složkou textové roviny. Všechny uvedené významy řadí text hierarchicky výše než větu nebo výpověď.

V samostatné podkapitole zaměřené přímo na text (s. 365–375) jej autorka vymezuje jako „*strukturu komunikátu, spjatou tématem, popř. vzájemně návaznými tematickými prvky. Text se vyznačuje souvislostí obsahovou i formální. Společné téma, věcněvýznamová souvislost mezi vyjadřovanými obsahy a její formální vyjadřování vytvářejí soudržnost/koherenci a kohezi textu. [...] Návaznosti textu slouží prostředky navazování a spínání, tzv. konektory. Konektory spojují větu (výpověď) s jejím okolím, zapojují ji do kontextu a do komunikační situace.*“ (2000, 365)

---

⁶² Dialog charakterizuje Čechová (2000, s. 360) jako dvousměrnou nebo vícesměrnou situačně a kontextově zakotvenou komunikaci se střídavou aktivitou všech zúčastněných stran, jejíž podstatou je vzájemné reagování jejich komunikantů. Jako samostatná část se v dialogu podle autorky vyčleňují repliky a výsledný komunikát je pak sestavou, komplexem komunikátů; monolog je naproti tomu komunikací jednosměrnou.

Předmět nauky o textu vidí autorka ve studiu výstavby textu, s čímž, jak připomíná, souvisí i textové využití jazykových prostředků z nižších jazykových rovin. Zmiňuje, že tyto prostředky slouží k vyjádření záměrů autora se zřetelem k dosažení zamýšlených účinků na adresáta.

V následujícím výkladu této kapitoly se autorka zabývá textovými vzorci (způsobem podání tématu), jejichž součástí je tematická struktura textu. Důkladně se věnuje koherenci textu a jejím prostředkům, způsobům odkazování a navazování v textu, výstavbě textu (aktuálnímu členění a tematickým posloupnostem) a členitosti textu.

4.4 Skladba češtiny (1998)

Jak uvádějí Grepl a Karlík (1998, s. 13), je tato publikace určena pro potřeby vysokoškolského studia a snaží se překlenout výklady o skladbě určené široké veřejnosti či středním školám a výklady v akademické *Mluvnici češtiny*. Dílo navazuje na starší (v roce 1986 vydanou) *Skladbu spisovné češtiny*.

Jako *textové spojení* označují autoři „*spojení vět spjatých určitou obsahovou souvislostí, ale intonačně samostatných*.“ (1998, s. 358) Taková spojení jsou podle nich předmětem textové lingvistiky. Výpovědi jako již realizované věty zakotvené v jedinečné komunikační situaci pak nazývají také *elementárními texty*,⁶³ komunikáty, promluvami nebo projevy. Přestože s termínem text autoři neoperují, pokud chápou výše zmíněná spojení vět jako textová spojení a výpovědi jako elementární texty, je popis vět a výpovědí pro pochopení textu relevantní jako popis jeho stavebních jednotek (podle pojetí autorů v případě vět abstraktních jednotek systémových, v případě výpovědí konkrétních jednotek funkčních, což odpovídá rozdělení zájmu propozičního a komunikačního pojetí textu). Od zkoumání textotvorných aspektů využívání jazykových prostředků Grepl s Karlíkem odhlížejí jednak kvůli rozsahu učebnice, jednak kvůli širšímu zaměření textové lingvistiky.

Větu Grepl s Karlíkem rámcově charakterizují jako abstraktně míněnou (v komunikační situaci nezakotvenou) jazykovou jednotku obsahující verbum finitum; výpovědi rozumí větu zakotvenou (pronesenou nebo napsanou) v nějaké konkrétní komunikační situaci, přičemž ten, kdo produkuje nějakou výpověď, se zpravidla angažuje v nějaké sociální interakci. Proti abstraktně chápané větě jsou tedy výpovědi v pojetí autorů

---

⁶³ Možnou synonymičnost výrazů *výpověď* a *elementární textová jednotka* zmiňuje i Nekula v *Příruční mluvnici češtiny* (1995, s. 568).

reálně existující, smyslově vnímatelné a ověřitelné jevy – věty reálně existují ve výpovědích, resp. výpovědi jsou realizacemi vět v komunikačních situacích. Vlastnosti věty poznává lingvistika právě analýzou výpovědí.

Konkrétní výpovědi se podle autorů od abstraktně pojímané věty liší především tím, že výpovědi jsou situačně zakotveny. Z této zakotvenosti vyplývají modifikace vět, které byly výpověďmi realizovány, relevantnost pořadí složek výpovědi a možnost porozumění jejímu obsahu. Pouze u výpovědi se můžeme ptát na záměr jejího pronesení a jen u ní jsme schopni (i s pomocí situace) identifikovat objekty, místa a časové body či úseky, k nimž autor výpovědi odkazuje nepřísudkovými výrazy.

V oddíle o větě autoři popsali její strukturní typy a vyložili její systémové předpoklady, podmínky a pravidla jejich tvoření a možných transformací. V oddíle o výpovědi se soustřeďují na takové její stránky a vlastnosti (formální i funkční), které jsou determinovány užitím vět v konkrétních komunikačních procesech, k nimž je třeba přihlížet. V dalších podkapitolách se věnují vymezení komunikační situace, členění (segmentaci) výpovědí a jejich modifikacím (elipsa, substituce vedlejších vět, parcelace, předsouvání, osamostatňování, stažení souvětných konstrukcí a opakování výrazů). Dále se zabývají vymezením výpovědi jako mluvního (řečového) aktu – z procesuálního hlediska chápou výpověď jako realizaci řečových aktů v konkrétních situacích, kde hotové výpovědi, vnímané a interpretované příjemci, jsou výsledkem (produktem) těchto řečových aktů. Rozebírají komunikační (elokuční) funkce výpovědi a indikátory této funkce; samostatnou podkapitolu věnují aktuálnímu členění výpovědi.

4.5 Encyklopedický slovník češtiny (2002)

Cílem publikace je shrnout a vyložit nejdůležitější otázky struktury a fungování češtiny i teoretické koncepce jejího popisu s přihlédnutím k obecným i přechodovým jevům; slovník přitom nemá kodifikační ambice (2002, s. 5). Autoři se snaží češtinu a bohemistickou tradici postihnout jednak v jejich jedinečnosti, jednak na obecně lingvistickém pozadí; nevycházejí pouze z jediného lingvistického směru (přestože vzhledem k české lingvistické tradici zastává zásadní úlohu strukturalismus Pražské školy a jejích následovníků) – i v rámci jednoho hesla se čtenář setká s různými, nezdědky značně odlišnými teoretickými koncepcemi a výklady. Jako nevýhodu kolektivního charakteru práce vidí autoři různost vědecké orientace jednotlivých přispěvatelů, která se projevuje např. už ve vymezení obecných pojmů, mezi něž spadá i text: „[...] *jde totiž o pojmy, které lze s ohledem na teoretické pozadí a konkrétní cíle*

jejich užití při popisu struktury a výkladu fungování jazyka chápat velmi různorodě.“ (2002, s. 5)

Autorem hesla *Text* (s. 489–490) je Nekula, který o této problematice pojednal též v *Příruční mluvnici češtiny* (viz výše). Termín text klade na roveň s termíny promluva a diskurz.⁶⁴ Text je podle něj „*jazykový projev, komplexní, uspořádaná promluva, psaná i mluvená.*“ (2002, s. 489)

Nekula uvádí další různá pojetí textu, která termín charakterizují jako:

1. „*Komplexní jazykový útvar s jistým obsahem a funkcí na úrovni parole, který je výsledkem i nástrojem jednání mluvčích*“ (2002, s. 489); pokud jsou upřednostněny pragmatické aspekty a text je re/konstruován od intence, mluví se o komunikačním pojetí.

2. Spojení dvou a více základních textových jednotek realizované lexikálními i gramatickými prostředky (text není chápán jako komunikační jednotka, ale na úrovni langue jako její struktura a textovost je dána především spojitostí textu). Zde Nekula upozorňuje na rozdílné vymezení textému⁶⁵ pro potřeby takového pojetí (jako segmentu textu nebo jako jeho abstraktní struktury) a rozdílné vymezení spojení segmentů textu a jeho výsledku (formální spojení pomocí gramatických nebo lexikálních prostředků, významové koreferencí výrazů). Pokud je spojitost jako konstitutivní rys textu postavena nad všechny další jeho rysy, mluví se podle autora o propozičním pojetí příznačném pro textovou syntax, která předpokládá existenci textové roviny.

3. Šířeji jako jednotku, realizovanou v různých znakových systémech. Pokud je text realizován neverbálními znaky, kombinací verbálních a neverbálních znaků nebo výhradně parajazykovými prostředky, jedná se dle Nekuly spíše o komunikát.

Termín *Textovost* (s. 490) vykládá jako schopnost jazykového útvaru být textem. Textovost⁶⁶ je podle autora základní vlastností textu, jež někdy bývá chápána jako výsledek průniku konstitutivních rysů textu. V závislosti na pojetí textu bývá jindy textovost odvozována z dílčího, dominujícího rysu textu: „*Textová syntax textovost odvozuje z koheze textu, přičemž textem rozumí komplexní, avšak spojitý a relativně uzavřený jazykový útvar; komunikačně-pragmatické pojetí vychází z intencionality (zaměřenost k jistému obsahu a cíli),*

---

⁶⁴ Jako jinou možnost významu termínu diskurz uvádí Nekula komplexy psaných textů, a to organizovaných či neorganizovaných. Za komplex textů lze někdy považovat též dialogické texty, neboť disponují nejednotností intence textu. (2002, s. 489)

⁶⁵ Textém dále vymezuje na základě Hrbáčkova pojetí (1994) jako 1. abstraktní, teoretickou jednotku textu, 2. základní jednotku textu, charakterizovanou v různých pojetích jako věta, propozice, výpověď nebo minimální komunikát (2002, s. 490).

⁶⁶ Jako dubletní výraz uvádí Nekula *textualitu* (2002, s. 490).

resp. intence textu a jeho obsahu, přičemž textem rozumí obsahově i funkčně relativně jednotný a vnitřně soudržný celek.“ (2002, s. 490)

Z množství definic různých autorů zdůrazňuje Nekula následující rysy konstituující text: komplexnost, vnitřní uspořádání, resp. členění textu, organizovanost; dále koherenci (spojitost), tematickou a funkční jednotu (informativnost a intence textu), relativní uzavřenost, ohraničenost. Různost jednotlivých pojetí vysvětluje růzností výchozích metodologických paradigmat, popř. zaměřením otázek konkrétních směrů textové lingvistiky.

4.6 Pojetí textu v zahraniční odborné literatuře

Jako zástupce německých gramatik jsem zvolila sedmé, rozšířené vydání *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache* nakladatelství Duden (2005), jednu z nejpoužívanějších příruček německého jazyka. Výklad se systematicky a podrobně zabývá složkami současné němčiny od fonémů nově až po text. „*Traditionelle Grammatiken beschreiben die geschriebene Sprache ausgehend vom Laut bzw. Buchstaben bis hin zum Satz. Die Dudengrammatik hingegen erläutert nun erstmals auch den Aufbau und die Eigenschaften von Texten [...].*“ (2005, s. 5)

V rozsáhlé kapitole věnované textu (s. 1067–1174) se autoři snaží zejména o postžení koheze, funkční větné perspektivy a koherence. Věnují se také hypertextu, za jehož hlavní rys považují propojenost jeho prvků a nelineárnost; popisují rozdíly sekvenčnosti různých textů a důsledky, které z nich plynou pro linearitu jejich recepce.

Pro srovnání s přístupem anglicky mluvících zemí jsem zvolila *Comprehensive Grammar of the English Language* autorů Quirka, Greenbauma, Leeche a Svartvika (1991). V obecném vymezení termínu text k němu autoři přistupují jako k výchozímu bodu, na nějž aplikují gramatické procesy se zřetelem k jejich roli jednak v interpretaci, jednak v konstrukci textu. Věnují se lexikálním a dalším rysům struktury textu s cílem dokázat, že, ač důležitá, není gramatika jediným faktorem, který ovlivňuje text, a že text na rozdíl od věty není gramatickou, ale spíše sémantickou, a dokonce pragmatickou jednotkou. Text chápou jako úsek (stretch) řeči, který se jeví náležitě soudržný (coherent) v aktuálním užití (1991, s. 1423).

Crystalova *Cambridge Encyclopedia of the English Language* (2003) nabízí v kapitole příznačně nazvané *Nad větou (Beyond the Sentence)* (s. 232–233) stručnou definici textu jako koherentní, komplexní jednotky mluvené nebo psané řeči, která jako taková zpravidla sestává z mnoha vět, je však možné setkat se s textem, který obsahuje pouze jednu větu. Autoři

zdůrazňují, že věty jsou v komunikačních situacích zřídka užívány v izolaci. Soubor soudržných vět je potom nazýván textem – soudržnosti je dosaženo užitím širokého výběru rysů spojujících věty. Mnohé z těchto rysů (např. inference, dedukce a prepozice vycházející z obecných znalostí) nespádají pod doménu gramatiky; syntax pro potřeby pochopení textu je podle autorů třeba vnímat mnohem širěji.

5. Závěr

Hledá-li dnešní uživatel českého jazyka vymezení pojmu text, dostane se mu množství různorodých definic, vycházejících z odlišných jazykovědných přístupů. Jako dvojí základní chápání textu je uváděno propoziční a komunikační pojetí (HELBIG, 1991, s. 147–149). Propoziční (strukturální) pojetí příznačné pro textovou syntax, která předpokládá existenci textové roviny, chápe text na úrovni langue jako strukturu komunikačních jednotek s důrazem na důležitost koherence. Komunikační (funkční) pojetí zdůrazňuje zákonitosti jazykové komunikace a text pojímá jako komplexní jazykový útvar na úrovni parole. Vzhledem k tomu, že strukturální koherenční vztahy nelze zkoumat odděleně od vztahů funkčních, jeví se v současnosti tato dvě pojetí jako komplementární.

Hojnost definic, jimž lze vytýkat buď přílišnou obecnost (neumožňující rozlišení textů a ne-textů) nebo naopak specifickou (kdy charakterizují texty pomocí pojmů užívaných v gramatice nebo sousedních oborech), nachází styčný bod v koherenci jako základním rysu textu. Liší se ovšem názory na to, zda koherenci považovat za nutnou podmínku textuality. Jazykovědci se dále shodují na tom, že rozsah nepředstavuje rozhodující kritérium pro vymezení textu.

Vzhledem k nejednotnosti různých definic je výraz text často nahrazován konkurenčními termíny, které někteří jazykovědci užívají jako pojmově totožné s textem, v pojetí jiných lingvistů nesou ještě další/jiné významy. V českém prostředí se jedná především o výrazy jazykový projev, promluva (pro niž Skalička navrhuje mezinárodní termín *enunciace*), diskurz a komunikát.

Texty jsou předmětem zkoumání textové lingvistiky, disciplíny, která se konstitovala v době po komunikačně-pragmatickém obratu v 70. letech 20. století. Přestože od té doby se disciplína těší velké oblibě jazykovědců, její teoretická východiska, aplikovaná metodologie a výsledky bádání jsou stále nejednotné a nesourodé. Jako jeden z hlavních cílů si textová lingvistika klade zjistit, v čem spočívá koherence, tedy za jakých podmínek se určité sledy vět stávají texty.

Pokus o srovnání přístupů k textu v současných (po roce 1970 vydaných) mluvnících českého jazyka ukázal, že text je různými autory vnímán rozdílně. Někdy je výklad o něm začleněn do oddílu o syntaxi, (tak činí autoři *Příruční mluvnice češtiny*, podle nichž jde o tradiční pojetí), někdy je mu věnován samostatný oddíl (podle Čechové, autorky příručky *Čeština – řeč a jazyk*, tímto zařazením textu mimo gramatiku publikace přesahuje mluvnickou povahu), jindy je výklad textu pojímán jako samostatný úsek nazvaný textová syntax (v pojetí

autorů *Mluvnice češtiny III: Skladba*). Grepl a Karlík ve *Skladbě češtiny* termín text nespecifikují, zabývají se ale důkladně pojmy věta a výpověď a ospravedlňují jejich rozlišování. Pokud ale chápeme výpovědi a spojení vět jako stavební jednotky textu, je jejich výklad z tohoto pohledu důležitý. *Encyklopedický slovník češtiny* věnuje textu samostatné heslo.

Pro získání kompaktního přehledu o vývoji bádání v české textové lingvistice by mohlo být podnětné vydat sborník u nás dosud publikovaných příspěvků k této problematice opatřený kritickými poznámkami a pokoušející se usouvztažnit jednotlivé teorie.

Seznam použité literatury a odborných pramenů

- BAJGER, Matyáš. Hypertext není novinkou. *Ikaros* [online]. 1998, 2, 10, [cit. 2011-06-24]. Dostupný z WWW: <<http://www.ikaros.cz/node/491>>.
- CRYSTAL, David. *The Cambridge encyclopedia of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV, 2000.
- ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda*. Praha: Karolinum, 2001.
- ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Praha: Votobia, 1996.
- ČERNÝ, Jiří. *Malé dějiny lingvistiky*. Praha: Portál, 2005.
- ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico, 1998.
- DANEŠ, František – HLAVSA, Zdeněk – GREPL, Miroslav. (eds.) *Mluvnice češtiny III: Skladba*. Praha: Academia, 1987.
- DANEŠ, František. Aktuální členění a text (Rekapitulace). In DANEŠ, František. *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum, 2009, s. 441–447.
- DANEŠ, František. *Věta a text*. Praha: Academia, 1985.
- DE BEAUGRANDE, Robert-Alain – DRESSLER, Wolfgang. *Introduction to Text Linguistics* [online]. Berlin: XIV Congress of Linguists, 1987, 2002 [cit. 2011-06-24]. Dostupné z WWW: <http://www.beaugrande.com/introduction_to_text_linguistics.htm>.
- DE SAUSSURE, Ferdinand. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia, 2007.
- DRESSLER, Wolfgang U. – SCHMIDT, Siegfried J. *Textlinguistik: kommentierte Bibliographie*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1973.
- ECO, Umberto. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc: Votobia, 1997.
- FILIPEC, Josef – DANEŠ, František – MACHAČ, Jaroslav – MEJSTRÍK, Vladimír. (eds.) *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 2006.
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1989.
- HAUSENBLAS, Karel. K základním pojmům jazykové stylistiky. *Slovo a slovesnost*. 1955, 16, 1, s. 1–15.
- HAUSENBLAS, Karel. Text, komunikáty a jejich komplexy. In MACUROVÁ, Alena – MAREŠ, Petr. (eds.) *Od tvaru k smyslu textu. Stylistické reflexe a interpretace*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, s. 65–77.
- HAUSENBLAS, Karel. O charakteristice a klasifikaci jazykových projevů. In HAUSENBLAS, Karel. *Výstavba jazykových projevů a styl*. Praha: Univerzita Karlova, Mír, 1971, s. 27–34.
- HELBIG, Gerhard. *Vývoj jazykovědy po roce 1970*. Praha: Československá akademie věd, 1991.
- HLAVSA, Zdeněk. Towards a definition of a text. In DANEŠ, František – VIEHWEGER, Dieter. *Probleme der Textgrammatik*. Berlin: Akademie-Verlag, 1976, s. 41–45.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. Koherence, koheze, konexe...? *Slovo a slovesnost*. 1993, 54, 1, s. 58–54.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. Teorie kontextualizace: vzájemné působení jazyka a neverbálních prostředků. *Slovo a slovesnost*. 1994, 55, 1, s. 51–57.
- HOFFMANNOVÁ, Jana. *Stylistika a...: současná situace stylistiky*. Praha: Trizonia, 1997.
- HÖFLEROVÁ, Eva – HRAZDILOVÁ, Alena. *Informační zdroje*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2003.
- HRBÁČEK, Josef. *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Trizonia, 1994.
- HRBÁČEK, Josef. Text, promluva a nadpromluvvé útvary. *Slovo a slovesnost*. 1991, 52, 2, s. 123–129.
- HRBÁČEK, Josef. Promluva a promluvvé komplexy a soubory. *Slovo a slovesnost*. 1991, 52, 4, s. 284–289.

- HRBÁČEK, Josef. *Úvod do studia českého jazyka*. Praha: Univerzita Karlova, 1994.
- ISENBERG, Horst. Grundfragen der Texttypologie. In DANEŠ, František – VIEHWEGER, Dieter. *Ebenen der Textstruktur*. Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR, 1983, s. 303–343.
- JAKLOVÁ, Alena. *Úvod do textové lingvistiky*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, 1999.
- JEDLIČKA, Alois – REJMÁNKOVÁ, Miloslava – FORMÁNKOVÁ, Věra. *Základy české stylistiky*. Praha: SPN, 1970.
- JELÍNEK, Milan. Text a množiny konkurenčních výrazových prostředků. In *Štylistické otázky textu*. Prešov, 1984, s. 26–30.
- KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana. (eds.) *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – RUSÍNOVÁ, Zdenka. (eds.) *Průruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
- KOBÍKOVÁ, Zuzana. Hypertext. *Revue pro média: Časopis pro kritickou reflexi médií* [online]. 2003, 5, [cit. 2011-07-13]. Dostupný z WWW: <<http://fss.muni.cz/rpm/Revue/Heslar/hypertext.htm>>.
- MAREŠ, Petr. Styl, text, smysl. Obecné otázky. In MAREŠ, Petr. *Styl, text, smysl: o slovesném díle Josefa Čapka*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, s.11–38.
- MATHESIUŠ, Vilém. *Řeč a sloh*. Praha: Československý spisovatel, 1966.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan. Dvě studie o dialogu. In MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Kapitoly z české poetiky I*. Praha: Melantrich, 1941, s. 145–175.
- PALEK, Bohumil. *Základy obecné jazykovědy*. Praha: SPN Praha, 1989.
- PETÖFI, János Sándor. (ed.) *Text versus sentence*. Hamburg: Buske, 1979.
- PRAŽÁK, Josef – NOVOTNÝ, František – SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník*. Praha: SPN, 1955.
- QUIRK, Randolph. (ed.) *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman, 1991.
- SGALL, Petr. Text a reference. *Slovo a slovesnost*. 1980, 41, 2, s. 140–145.
- SKALIČKA, Vladimír. Promluva jako lingvistický pojem. In ČERMÁK, František. (ed.) *Souborné dílo, díl první*. Praha: Karolinum, 2004, s. 131–135. Stať vyšla poprvé v roce 1937 v časopise Slovo a slovesnost.
- SKALIČKA, Vladimír. Syntax promluvy (enunciace). In ČERMÁK, František. (ed.) *Souborné dílo, díl druhý*. Praha: Karolinum, 2004, s. 774–785. Stať vyšla poprvé v roce 1960 v časopise Slovo a slovesnost.
- SKALIČKA, Vladimír. Text, kontext, subtext. In ČERMÁK, František. (ed.) *Souborné dílo, díl druhý*. Praha: Karolinum, 2004, s. 806–811. Stať vyšla poprvé v roce 1961 v časopise Slovo a slovesnost.
- ŠMILAUER, Vladimír. *Nauka o českém jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
- TÁRNYIKOVÁ, Jarmila. *From Text to Texture*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009.
- TROST, Pavel. K obecným otázkám stylu. *Slovo a slovesnost*. 1955, 16, 1, s. 15–17.
- VAN DIJK, Teun A. *Some Aspects of Text Grammar*. Hague: Mouton, 1972.
- VIEHWEGER, Dieter. Semantische Merkmale und Textstruktur. In DANEŠ, František – VIEHWEGER, Dieter *Probleme der Textgrammatik*. Berlin: Akademie-Verlag, 1976, s. 195–206.
- VIEHWEGER, Dieter. Úvahy ke gramatice textu: propoziční pojetí textu proti pojetí orientovanému k jednání. *Slovo a slovesnost*. 1977, 38, 1, s. 1–8.
- VLAŠÍN, Štěpán. (ed.) *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977.
- WERMKE, Matthias. (ed.) *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Mannheim: Dudenverlag, 1998.

Souhlasím s tím, aby moje bakalářská práce byla půjčována ke studijním účelům. Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali do přiloženého seznamu.

V Praze dne

.....
podpis

Pořadové č.	Jméno čtenáře	č. ISIC karty	Bydliště	Datum
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				